

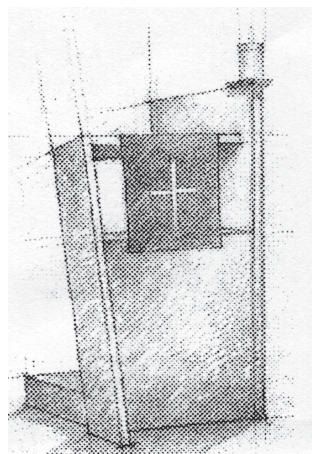
Hét Hárs

A csillaghegy-békásmegyéri evangélikus gyülekezet lapja

IV. évfolyam 2. szám

2005. pünkösöd-Szentháromság

Hogy lehet az egy három, és a három egy?

Halld meg, Izráél: Az ÚR a mi Istenünk, egyedül az ÚR! Szeresd azért az URat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes erődből! Maradjanak a szívedben azok az igék, amelyeket ma parancsolok neked. Ismételd meg azokat fiaid előtt, és beszélj azokról, akár a házádban vagy, akár úton jársz, akár lefekszel, akár fölkelsz! Kösd azokat jelként a kezre,

és legyenek fejdíszként a homlokodon. Írd azokat házádban ajtófélfáira és kapuidra! Amikor bevisz téged Istened, az ÚR arra a földre, amelyet esküvel ígért atyáidnak, Ábrahámnak, Izsáknak és Jákóbnak, és ad neked nagy és szép városokat, amelyeket nem te építettél, minden jóval telt házakat, amelyeket nem te töltöttél meg, és megásott kutakat, amelyeket nem te ástál, szőlőket és olajfákat, amelyeket nem te ültettél, mégis ehetsz róluk jóllakásig, akkor vigyázz: ne feledkezz meg az ÚRról, aki kihozott téged Egyiptom földjéről, a szolgaság házából! (5Móz 6, 4–12)

Nikodémus ezt kérdezte tőle: „Hogyan születetik az ember, amikor vén? Bemehet anyja méhébe és megszülethetik ismét?” Jézus így felelt: „Bizony, bizony, mondom néked, ha valaki nem születik víztől és Lélektől, nem mehet be az Isten országába. Ami testtől született, test az, és ami Lélektől született, lélek az. Ne csodálkozz, hogy ezt mondtam neked: Újjonnan kell születnetek. A szél arra fúj, amerre akar; hallod a zúgását, de nem tudod, honnan jön, és hova megy: így van mindenki, aki a Lélektől született. (Jn 3, 4–8)

Minden gyónás kezdetén elhangzik az ószövetségi hitvallás a maga teljességében, ilyen botránnyosan provokatív módon: én vagyok egyedül az Úr, szeresd azért Uradat, a te Istenedet, teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes erődből. A teljes szeretet igénye és az egyetlenség összekapcsolása által

fordul meg a történet, s válik – ha jól értjük – szerelmi történetté.

Nem azért egyetlen az Úr, mert valamikor az idők hajnalán kihozott valakiket a szolgaság házából. Miért kellene a maiaknak azonosulniuk az egykor voltakkal, akár csak a kollektív emlékezet vagy a liturgikus gesztus szintjén? A felszólítás a maiaknak szól: aki most van, annak kell szeretnie azt, aki egyetlenegy. Mert nem lehet többet, csak az egyetlenegy. Ezért kapcsolódik össze a teljes szív, teljes lélek, teljes erő a hitvallásos mondattal. És ahogyan a zsidó karjára, homlokára szíjazza a tárgyát tett ígét, liturgikus mozdulatában utánozva a pusztai vándorlás során elrendeltek, azonképpen ismételjük mi a 2000 éves tradíció örököseiként a keresztény hitvallás szavait, hogy el ne felejtsük: az egy három.

Nem azért, mintha meg lehetni érteni, nem azért, mert az első századtól fogva máig okos és bölcs emberek kísérelték meg körbejárni ennek titkát, és sok vigasztalót, az ember életét megbátorító fedeztek föl az Atya, a Fiú és a Lélek egységében. Hanem azért, mert számunkra nyilvánvaló, ami Nikodémus számára nem volt az: mindegy, hogy valaki gyermek vagy felnőtt, férfi vagy nő, pogány vagy zsidó. Egyetlenegy a fontos: hogy a Lélek által újjászülessék. Mert ami test, test az, ami lélek, lélek az.

Amikor keresztelünk, nem teszünk mást, mint provokáljuk a Lelket. Nem provokálhatnánk, ha nem hinnénk benne. Ha tetszik: a Lélekbe vetett hitünk funkcionális, mert tudjuk, hogy a test, az test, s a lélek valami egészen más minőség. És tudjuk azt is, hogy mi a Lélek következménye. Az imádság, az ének, az igehirdetés és a jelenlét – a test valóságos itt léte – mind-mind a Lelket provokálja, hogy történjék meg a racionalitásunk számára fölfoghatatlan, történjék meg az anyaméhbe való visszabújás nélkül: akár vén, akár fiatal az ember, süzülessék újjá, hiszen arra teremtetett.

Életünk nem más, mint kilépés az atyai házból, elindulás az üdvösség felé. Ahhoz, hogy ezt az utat valaki mindennap vállalni tudja, nem kell zsidóvá lennie. Elég, ha önmagát vagy akit szeret, a Lélek terébe hozza. Nem könnyebb kereszténynek lenni, mint zsidónak, de valamennyivel biztosan szebb. Mert többé nem a tárgy, nem a történelem, nem a test determinálja visszatalálását az egykor elhagyott atyai házhoz, az Örökkévalóhoz, hanem a szélnél szabadabban fújó Lélek.

Donáth László

Vallás és közösség

Mint a legtöbb nép története, a zsidóság története is könnyel, vérrel és a heroizmus tetteivel íródott. Mégis mindennapi ima a *sacharit*, a reggeli imádság. Ennek bevezető szakasza gyönyörű hitvallás, melynek alapszövege a VI. századi Genesis Rabbában található, és egy korai költői kiegészítéssel így hangzik: *Asrénu má tov chelkenu...* Boldogok vagyunk, milyen jó a mi örökrészünk! Milyen nagyszerű a mi sorsunk! Reggel felkelünk, és este nyugovóra térünk ugyanazzal a hitvallással: *Sömá Jiszráél, Adonáj elohénu, Adonáj ehád!* Halljad Izrael, az Örökkévaló a mi Istenünk, az Örökkévaló egyetlenegy!

A mai pluralista világban, a szekuláris megosztottságban lehetnek és vannak is a zsidóságon belül nem hívő zsidók, hiszen a zsidóság nem csupán hit-, hanem egyszersmind történelmi közösség. Némelyek ezt a történelmi közösséget, mások a politikai közösséget vállalják. De mint történelmi hitvallást, mint népet egybefogó és jellegzetes deklarációt minden zsidó vallja a Sömá Jiszráélt. Ki hitbéli meggyőződésből, ki a történelmi múlt iránti pietásból.

Ez a hitvallás lényegében két eszményt fejez ki: a *Sömá Jiszráél*, az első két szó a történelmi időben kiválasztottaknak, Ábrahám és Izsák és Jákób gyermekeinek szól. Az *ehád*, az *egy, egyetlen* pedig minden monoteista vallás fundamentumát jelenti, azt az egyetlen, aki VAN. Így válik a monoteizmus számos családja egyetlen nagy közösséggé, a külvilág kihívásai közepette Isten hírvivőjévé és tanújává ebben a világban.

Schweitzer József

JÓZSEF ATTILA

(Szegénység szennylepleiben...)

Szegénység szennylepleiben
én nyughatatlanul bolyongtam,
sírt, mint a gyermek, a szívem,
víg nép közt egyedül borongtam.
Hol az ágy, melyben megpihen
e fáradt lélek? – Kiáltottam:
Smá Jiszróel!

És leste szolga a szavam,
selyempárnán, hűséges nővel
számláltam marhám, aranyam,
gyarapodtam ésszel, erővel
s amikor adtam, boldogan
mondtam magamban s emelt fővel:
Smá Jiszróel!

És most is akármi jöhet,
dicsőség, sok pénz, nagy betegség;
akárki vethet rám követ
és bár halálos ágyam vessék,
a véghetetlen szeretet
szavát kiáltom, bármi essék:
Smá Jiszróel!

Egy az Isten

„**A**hogy ma gondolkozunk Istenről, azt tulajdonképpen Jézus fedezte fel az emberiség számára... Istenről teljesebb képet alkotni, mint amit Jézus adott, ma sem tudunk” – írta Varga Béla unitárius teológus, püspök a 20. század derekán.

Egy a háromban, vagy három az egyben?

Hosszan lehetne elemezni, hogyan alakult ki a Szentháromság dogmája, milyen politikai megfontolások vezették Nagy Konstantin császárt és tanácsadóit. Az ősegyház történelme is tele van érdekes fordulatokkal, a nagy tudású és befolyású Arius püspök személye máig rejtély.

Az unitáriusok „Jézus-követő” keresztényeknek és nem Krisztus-hívőknek tekintik magukat. Valóságuk, Istenhez való viszonyuk lényege a jézusi tanításokon alapul, és nem az évszázadokkal később kialakult dogmákon nyugszik.

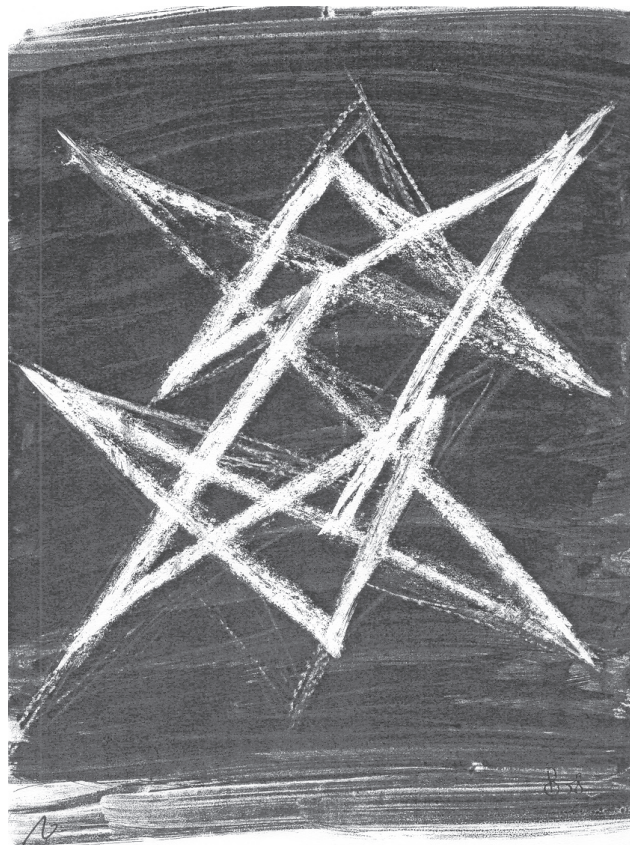
„...nyilvánvaló, hogy amikor Jesua (Jézus), a kommunista és pacifista nézeteiért pészachkor, a jeruzsálemi Koponyahegyen kivégzett galileai zsidó rabbi holttestét a keresztre feszítés után harmad-

napra nem találták meg a sírjában, még nem létezett keresztény dogma a feltámadásról, de nem született még hittétel arról sem, hogy Jézus Isten fia, maga is isten, vagy hogy akár a zsidók által régen (és azóta is) várt Messiással (Krisztussal) azonos személy lett volna. Még nem létezett a szentháromság dogmája sem. E nézetek csaknem fél évezredes teológiai, illetve krisztológiai viták hosszú során alakultak ki, amely viták kimenetelét meghatározó mértékben befolyásolta az a körülmény, hogy a 4. század folyamán az addig kőkeményen üldözött, a gladiátori viadalokon egymás és/vagy oroszlánok elé vetett keresztények vallása előbb egyenjogúsítást nyert, majd a Római Birodalom államvallásává avanszált” – írja erről Gerlóczy Ferenc, a hvg.hu oldalán.

A Jézus utáni első és második nemzedék idején íródott evangéliumokban a Mester még csak ember, aki, igaz, már Messiásként is említődik. Maga Jézus a „Te vagy-e a Messiás, az Isten fia?” kérdésre a legtöbb evangéliumi helyen mindenestre kitérőleg így válaszol: „Te monád.”

A 2. és 3. század hitvitázói Jézusnak hol emberi, hol emberfölötti tulajdonságait, „természetét” hangsúlyozták, ezek a nézeteltérések a 4. évszázad első negyedében különösen kiéleződtek. A csupán a halálos ágyán megkeresztelkedett császár, Constantinus, aki 313-as milánói edictumában egyenjogúsította a kereszténységet, 325-ben, két évvel azután, hogy az egész Római Birodalom uralkodója lett, az új birodalmi főváros, a még épülő Konstantinápoly közelébe, Niceába hívta össze a Jézus Krisztus természetéről vitatkozó püspököket. A zsinat a beszédes számok zsinata volt: bár az Arius alexandriai presbiter, később püspök által képviselt nézet, amely szerint Jézus csak hasonló lényegű (homoiusziosz) az Atyaistennel, vagyis ember, a zsinat előtt túlnyomó többségnek, illetve népszerűségnek örvendhetett, Niceában a császár fegyvereinek árnyékában 200 püspökből mégis 198 szavazott Arius ellen a Fiút az Atyaistennel egylényegűnek mondó, s így tulajdonképpen Jézus istenségét kimondó Athanasziosszal. 325-ben Niceában megszavazták az ún. niceai hitvallást, a templomokban ma is gyakran mondott „*Hiszek egy Istenben*” kezdetű credót, sőt az ariánusokat a kereszténység ellenségeinek kiáltották ki. Ez volt az első alkalom a kereszténység történetében, amikor a részt vevő püspököktől valamely hitvallás megvallását követték, illetve ahol az erre nem hajló eretnekeket világi hatóság büntette meg.

A 380-as konstantinápolyi zsinat még magasabbra emelte Jézus krisztusi személyét, amennyiben először mondta ki, hogy a Fiú éppúgy Isten, ahogyan az Atya és a Szentlélek is az. A 431-es efezusi egyetemes zsinat kiközösítette a Jézust embernek tekintő és a Bibliát s benne a feltámadást

allegorikusan értelmező Nestoriust, s kimondta, hogy Jézus Krisztus emberi és isteni természete elválaszthatatlan egymástól. Végül a kalcedóni zsinat 451-ben egyesítette Jézus két természetét egy személyben. Ekkorra, 451-re alakult ki a feltámadásnak, Jézus istenségének és a Szentháromságnak az a dogmatikája, amely ma is jellemzi a keresztény fősodor tanítását.

Mindez azonban korántsem jelenti azt, hogy ne volnának a keresztények között ma is olyanok – ariánusok, nesztoriánusok, unitáriusok, liberális keresztények –, akik továbbra is „embernek, csak embernek és igaz embernek” tartják Jézust. Akik szerint fontosabb, hogy mit tanított az Emberfia, mint az, hogy mit tanít az egyház az Istenemberről. A feltámadás dogmatikus értelmezése és Jézus istenségének állítása persze nemcsak a liberális keresztényeknek szúr szemet, hanem az ugyanabban az egy-istenben hívő zsidósággal és az iszlámmal való vallásközi párbeszéd legfőbb akadályai is.

Az unitárius hitfelfogás lényege Isten egységének hite. A Szentháromság metafizikai elméletének feladata nem más, mint hogy a Szentháromság személyeinek összefüggését, viszonyát, különállását, alá- vagy mellérendeltségét magyarázza. A lényeg egy, de ez három létezési módban áll fenn.

A judaizmus már kialakulásakor jelentősen eltért a környező népek hitvilágától. Jahve és választott népének kapcsolata egészen különleges, a zsidóság az egy létező Valóság, a VAGYOK istené-

ben hitt. A három ábrahámi vagy monoteista vallás Istent a világ alkotójának és a világegyetem urának hiszi. Általában szentnek nevezik, és mindenhatóan tartják. Közös vonás még a személyes Isten képe.

„Isten kijelentette magát, Jézus őt megértette, és ezt a megértést tolmácsolta embertársainak. Azáltal, hogy Isten magát kijelentette Jézusnak, még nem lett emberré, és mert Jézus őt megértette, ő sem lett Istenné” – írja a már idézett Varga Béla.

Jézus visszautasítja a jó Mester megszólítást, mondván: „Miért mondasz engem jónak? Senki sem jó, csak egy, az Isten” (Mk 10,18). Isten Jézus számára valódi Valóság volt. Hitt Istenben, aki VAN, és aki velünk van. Számára Isten volt minden, és ő egészen Istené. A megnevezhetetlen Istent közel hozta az emberekhez, Atyaként hitte és szerette. Isten atyai mivoltából következik gondviselése és szeretete, és mi mindnyájan egy Atyának a gyermekei vagyunk, és egymásnak testvérei. Nem lehet kizárólagossá tenni Isten szeretetét, az nem dogmákon, kötelező tantételeken múlik, hanem mindenkire egyaránt, egyetemesen érvényes.

„Az Isten lélek: és akik őt imádják, szükség, hogy lélekben és igazságban imádják” (Jn 4,24). János evangéliumának ez a kifejezése találónan fogalmazza meg Isten lényegét. A Szentlélek az unitárius teológiában nem külön isteni személy, hanem Isten lényege. Isten a tökéletes szellemi erő. A szellem megvalósulhat az emberben is, de nem tökéletesen. Isten és ember viszonyában különösen jelentős a lélek szerepe. Ez a közlekedő eszköz, az összekötő kapocs.

A 20. század végének hazai unitárius gondolkodására hatással volt az Alfred North Whitehead névvel fémjelzett amerikai folyamat- (process-)teológia gondolatvilága. Sajnálatos, hogy ez az irányzat alig hatott a 20. századi európai protestáns teológusokra. A process-teológia teocentrikussága nem Jézus személyét állítja a keresztény hit tengelyébe, hanem magát Istent, hangsúlyozva emellett, hogy ennek az Isten-hitnek Jézus volt a kijelentője. A folyamatteológia mögött nem áll egyházi szervezet,

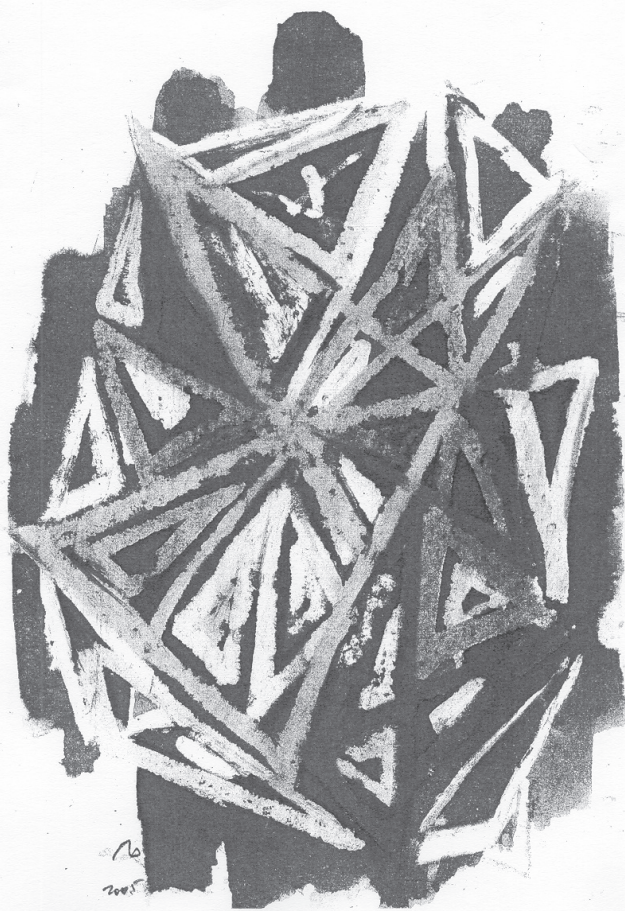
hirdetői között mindenféle irányzat képviselői megtalálhatók. Felekezetek közötti, nyitott és feltétlen ökumenizmusra törekvő teológiai irányzat.

Whitehead úgy véli, hogy a tapasztalatban nem szubsztanciális valóságokkal, hanem a megvalósulás felé tovagördülő folyamatokkal állunk szemben. A valóságos dolgok egy-egy átmenetet jelenítenek meg. Így nem a dolgok léte, hanem létrejötte, megvalósulása a valóság igazi arca. Nem dolgok, hanem folyamatok jellemzik a világot. Isten jelen van a tapasztalatban, de nem úgy, mint egy játék egyik szereplője, hanem mint játéktér és szabályrendszer együttesen. Az események ilyen módon – teilhardi fogalmat kölcsönözve – isteni milióbe ágyazva valósulnak meg. Minden, ami van, úgy

van, hogy csak Istennel együtt lehet. Isten tehát magában foglal és kiegészít. Ebben a világban Isten nem az „egészen más transzcendens” létező, de nem is a világ egy részét vagy akár minden részét átjáró immanens valóság. Ezt a befogadó-kiegészítő isteni világot Charles Hartshorne „panenteista” világnak nevezte. „Pan-en-theosz” annyit jelent, hogy minden Istenben van. Minden Isten jelenében, jelenlétében zajlik.

Ami kirekeszt – az gyűlöl. Ami befogad – az szeret. A befogadó-kiegészítő Isten szereti a világot. Ez a szerető és befogadó Isten elfogadja és elszenvedi a világot; gyászunk az ő gyásza, örömünk az ő öröme. Isten nemcsak úgy általában, hanem cselekvő módon szereti az embert. Isten nem néma Isten. Szeretetében válaszol, felelősséget vállal és teremt. A világ nem lehet befejezett, a teremtés önmagában is folyamat, sőt inkább minden folyamat teremtés. Mivel a teremtés is szeretetben valósul meg, Isten bizonyos szabadságot hagy az embernek, hogy válasszon a valódi teremtés és a rombolás között.

Az unitáriusokat sokan a kereszténység perifériáján imbolygó vallási csoportnak tartják, és szüntelenül azt a kérdést feszegetik, hogy keresztények-e egyáltalán? De a kereszténységben, úgy tűnik, nem a dogmák mentén húzódnak a választóvonalak. Az unitáriusokkal szembeni ellenszenv vagy rokonszenv, nem azon múlik, hogy ki melyik felekezet-

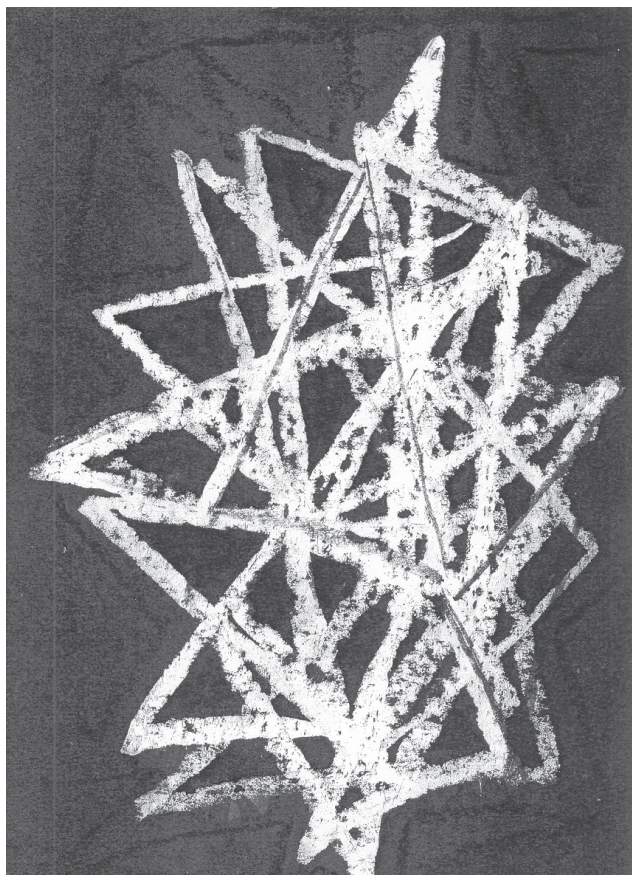

hez tartozik. Az unitarizmus igyekszik a krisztusi szabadság vallása lenni. Ezt a vallási mozgalmat mindig is a nyitottság és a befogadás jellemezte. Az Isten egységében való hit Jézus tanításán alapul.

A 20. század egyik legeredetibb angol teológusa, Charles Dodd „Gospel and Law” című könyvében felrajzolta azt a folyamatot, ahogyan a jézusi örömhír a születő kereszténység kezében törvénné válik. A korai gyülekezetek a *kérügmát* (‘üzenet, hirdetés, igehirdetés’) lassan elhagyták és helyébe a *didakhét* (‘tanítás’) állították. Az örömhír szerepét a tanítás foglalta el. Vajon csak úgy lehet kereszténység, ha a tanítás a legfontosabb? Vajon tanításként kell megfogalmazni azt, ami nem tanulható?

Martin Buber „Kétfajta hit” című könyvében azt mondja, ha a hit az Istennel való kapcsolatot kifejező *emunah*-ból a tantételekben való *pisztisszé* (‘hit’) változik, akkor éppen a lényegvész el. A háromság-hívő keresztények a kalcedóni zsinat szavait használják, de már nem tudnak azon a nyelven beszélni. Isten szól más népekhez és más vallásokhoz is. És ez a szó nem kevésbé értékes, mint a nekünk szóló üzenet. Isten minden ember Atyja, mindenkihez szól. A válaszok, a szokások sokfélék. A sokféleségben számtalan öröm és ajándék lelhető fel.

Szent-Iványi Ilona

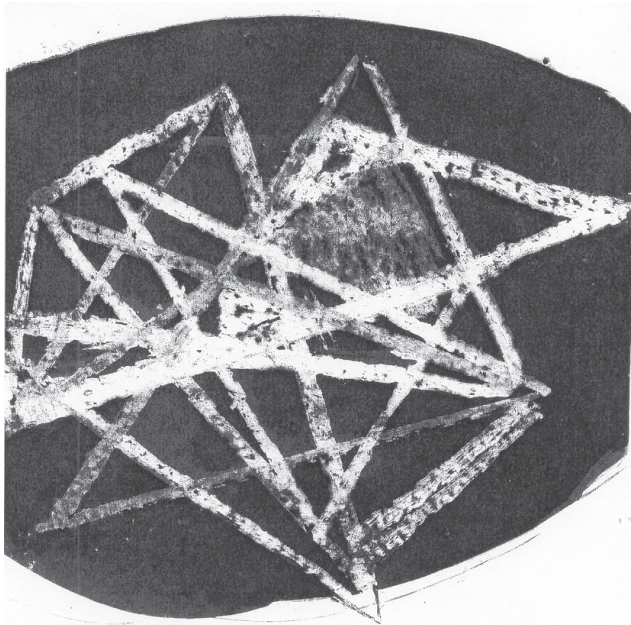

Hildebert de Lavardin éneke az Istenséghez

BABITS MIHÁLY FORDÍTÁSA

Alpha s Ómega, nagy Isten,
Héli, Héli, én Istenem!
Kinek szeme mindent-tudás,
erőd mindentbíró csudás,
kinek léted a legfőbb jó,
s műved minden, ami még jó.
Mindenen allul és föllül,
mindenben s mindenen kívül;
mindenben, de nem bezárva,
mindenen kívül, s nem árva,
minden fölött, s nem toronyban,
minden alatt, s nem elvontan;
föllül, s mindig elnökölve,
allul és mindent emelve,
kívül, s mindent egybeöltve,
bellül, és mindent betöltve.
Bellül, soha nem szorulván
kívül, soha szét nem hullván;
föllül, és semmise támaszt,
allul; s semmi súly nem fáraszt.
Nem mozdulsz és mindent mozgatsz,
helyet foglalsz, s nem foglaltatsz;
időt váltasz, s nem változol,
utat rögzítsz, s nem utazol.
Külső erő s szükségesség
nincs, hogy lényed cserélhessék.
Ami nekünk holnap s tegnap,
neked örök most és egy-nap;
örökös ma és egyetlen,
oszthatatlan, végzetetlen,
hol mindent előre láttál,
mindent egyszerre csináltál,
s mintájára nagy lelkednek
formát szabsz az elemeknek.

Isten, csak benned remélek
és mindent Tetőled kérek.
Te vagy javam, dicsőségem;
amim van, te adtad nékem.
Vigaszom a szenvedésben,
gyógyszerem a senyedésben,
bús kedvemben lantom, hárfám,
haragomban csönd-szívárvány,
a fogságból mentesítöm,
ha elestem, fölsegítöm.

A keresztény egyistenhit kérdései

Nemrég ünnepeltük pünkösdöt meg sokfelé a rá következő Szentháromság-vasárnapot, ami összetartozásukat és dogmatörténeti kiegészülésüket jelzi a keresztény hagyományban. A természet látványos tavaszi megújulása ösidők óta ünnepre, hálaadásra és további reményekre hangolja az embert. A judaizmusban a pünkösd a sínai törvényadással, a kereszténységben pedig a Szentlélek alászállásával kap új értelmet. A gyülekezet spontán öröme a teológust is magával tudja ragadni, bár az ünnepek szellemi forrását keresve nem mindig tudja összhangba hozni az Írást a természetes emberi igényekkel, így néha – az utóbbiak tiszteletben tartásával is – „eretnek” gondolatok ösztönzik a tisztánlátásra.

A három monoteista vallás (judaizmus, kereszténység, iszlám) látszólag kibékíthetetlen ellentmondásban van egymással, éppen az emberi kapcsolatok szintjén, ezért aligha lehet fontosabb teológiai feladat, mint közös és eltérő kinyilatkoztatásaik megismerése és harmonizálása egymással. Még sajátos hagyományaik is új szint, eredetit megközelítő minőséget kaphatnak, ha tanulni képesek egymástól. A Talmud vagy Buber Haszid történetei, a Korán vagy a szufi misztika istenszeretete olykor megszégyenítő hatással van keresztény dogmatizmusunkra. Feltehető a kérdés: vajon milyen határok között érvényes a spekulatív teológia? Mi van racionális igazságérzetünkön túl? És egyáltalán: jól használtuk-e eddig istenadta értelmünket, ha ellentétbe kerülünk egymással?

Önkritikus vizsgálódásunkat kezdjük azzal, miként jellemzi a keresztény egyistenhitet a ha-

gyományos szentháromságtan. Természetesen Jézus hitvallásából kell kiindulnunk. A legkorábbi kanonikus evangéliumban, Márkéban, egy farizeus a legfőbb parancsolatról kérdezi a Mestert, aki a judaizmus jól ismert válaszát adja: „Halljad, Izráel, az Úr, a mi Istenünk az egyetlen Úr” (Mk 12,29). Az exegetika jóval későbbi, egyházi gyakorlatból átvett kiegészítésének tartja viszont Máté evangéliumának befejezését, ahol Jézus ezt a parancsot adja követőinek: „Menjetek el tehát, tegyetek tanítvánnyá minden népet, megkeresztelve őket az Atyának, a Fiúnak és a Szentléleknek nevében” (Mt 28,19). Nemcsak az egyéni megtérésre buzdító, hiteles jézusi gyakorlatot váltja itt föl minden nép kollektív tanítása és megkeresztelése, hanem a Jézus nevében történő apostoli keresztelés (Csel 2,38) is kibővül a Szentháromság említésével.

A Jézus korába visszavetített anakronizmusoknak egyszerű dogmatörténeti magyarázatuk van, és elsősorban a krisztológiai fejlemények alapján értékelhetők. A galileai Mester hivatalos elítélése és szégyenletes kivégzése természetes reakciót váltott ki tanítványaiból. Messiássá (Krisztussá) értékelése ezért túllépett a profetizmus klasszikus formáin, s az „embernek fia”-ból kétértelmű „Isten fia” lett. Helyesen értve: megkereszteléskor lett az isteni Lélek hordozója, keleti hasonlattal az isteni Atya fia, aki tanítványait is erre a fiúi szintre akarta emelni (Mt 19,28; Jn 15,15; Róm 8,14–21). A páli teológia „elszülött fia” (Róm 8,29) a jánosi teológiában válik „egyszülött fiúvá” (1,14) majd hellenisztikus isteni férfiúvá (theiosz anér) és megtestesült Istené, aki emberileg már megközelíthetetlen, így más közvetítőre, pl. Szűz Máriára van szüksége sok hívőnek. A korai zsidókereszténység hellenizálódása, később pedig latinizálódása így módosította a jézusi monoteizmust személyes, emberarcú istenséggé. A *mysterium tremendum* humanizálódásával azonban nem szűnt meg, sőt inkább megnőtt az ég és föld egymástól való távolsága. A galileai Mester megdicsőülésével és mennybe emelkedésével a tanítványok földhöz ragadt igyekezete csak az egyház megszervezésében tudott megnyilvánulni.

A jézusi tanítás lényege, éppen az evangélium öröme látszik elsikkadni az egyháztörténet során. A mennyek országának fölszabadító realitásából az utolsó ítéletre váró apokaliptikus világ- és önmegtagadás lesz, majd ennek meddősége miatt fokozódó szekularizmus tölti ki azt a vákuumot, amit a jézusi *közvetlen teokráciától* való távolodása, Isten ellentmondások nélküli országának meg nem értése hagyott maga után. A világ történetében először nem új vallás váltja föl az ellaposodó, kiüresedő régít, hanem anyagiasság, vallási érzéketlenség és érdektelenség. Az eredeti evangéliumi kereszténység nagyságáról szól ez a közvetett bizonyíték, mert Isten univerzális, történelmet lezáró, fiainak

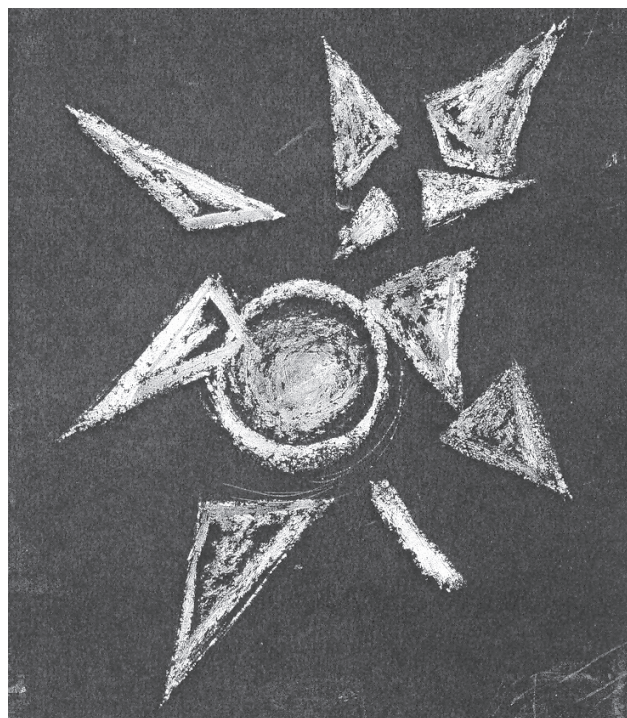
együtturalkodását jelentő országa evilági intézményesítése ellenére sem pótolható más vallási formákkal. Korfordulónk szellemi vajúdságában éppen a fiatalok körében növekszik a „maguk módján vallásosak” száma a tradicionális egyháziasság ellenében és a vallási közömbösség mellett.

A keresztény monoteizmus (egy Isten három személyben) több évszázados krisztológiai viták során irracionális dogmává merevedett. Megmagyarázni, lelki ösztönzést meríteni belőle nem/alig lehet, s ez bénítóan hat a teológiai gondolkodásra. A krisztológia is vitathatatlan hittitokként rögzült Jézus isteni és emberi természetéről, a Szentlélek személyességéről, működéséről pedig nem tudott hitelesen nyilatkozni sem zsinat, sem más illetékes tanítóhivatal. Míg Jézusnál Isten ereje (Mt 12,28; Lk 11,20: Isten ujjja), Pálnál a karizmák forrása (1Kor 12,1–11), Jánosnál szinte önálló személyiséget kap (Jn 16,7–15) a Lélek. Apokrif forrásaink a racionálisan kifürkészhetetlen Isten megnyilvánulásának, a lelki újjászületés Anyjának tartják, ami nemcsak kiegészíti a kanonikus evangéliumok szűkszavú tudósítását, hanem meg is erősíti az Istenhez hasonulás eredeti misztériumát.

A keresztény teológia a második évezredben nem tud igazán újat mondani Istenről, trinitárius fölfogása nem enged visszatérést az élő Istennel való személyes találkozáshoz. A spekulatív teológia többnyire gátolta az egészséges misztikus tapasztalatot, így a hierarchia szemében a nagy misztikusok gyakran az „eretnesség” gyanújába (és életveszélybe) kerültek. Legjobb igyekezete ellenére ezen a reformáció sem tudott változtatni. A

hitújítás megtalálta a maga szervezett történelmi formáit, és hit-vallása megrekedt az istenélmény fölszabadító igazsága előtt. Egyedül a radikálisabb unitarizmus talált vissza a birodalmi egyházat megelőző, a nikeai zsinatnál (325) korábbi keresztény monoteizmusig, amelyet dogmatikusok arianizmusnak bélyegeztek. Így veszítette el értelmét a mennyországgá silányult közvetlen istenuralom, az a teokrácia, mely nem igényel emberi intézményeket, politikai és egyéb hatalmat az Atyához vezető személyes úton.

P. Gábor Mózes

Nicetas himnusza az Isten dicséretére

BABITS MIHÁLY FORDÍTÁSA

Téged Isten áldunk. Téged vallunk miurunknak,
Téged az egész föld úgy imád mint örök Atyját.
Néked minden Angyalok, Néked egek és minden hatalmasságok
Néked kerubok és szeráfok kiáltoznak szünhetetlen hangon
„Szent vagy, szent vagy, szent vagy seregek ura, Istene!
Egek és föld telistele fenségednek sugaraival.”
Téged a dicsó apostolok kórusa,
Téged próféták dicséretes hadai,
és mártírok fehérruhás sokasága magasztal.
Néked az egész földön hitvallást tesz a szent ekklézsia.
Szabadítsd meg a Te népedet, Uram és áldjad meg a Te örökségedet!
Igazgasd őket és emeld föl őket most és mindörökké!
S naponta nem szününk magasztalni Téged.
És dicsérjük szent nevedet századokig és századok századain.
Méltóztassál, Uram, ama napon vétek nélkül megőrizni minket!
Könyörülj mirajtunk! Úristen, könyörülj mirajtunk!
Teljesedjen, Uram, mirajtunk a Te irgalmasságod,
amiképen reméltünk Tebenned!

A Szentháromságról

Aranyszájú Szent János liturgiája a mai vasárnapon is ezzel a mondattal kezdődött: „Áldott az Atya, a Fiú és a Szentlélek királysága, most és mindörökkén örökké!” A trinitárius formulák az első elhangzás után még számtalan formában térnek újra és újra vissza a liturgia fontosabb pontjain. Véletlen egybeesés, de a mai vasárnapon az ortodox egyházban éppen az első, a Nikaiában tartott egyetemes zsinat atyáira emlékeznek. Ez volt az a zsinat, illetve hagyományos számuk szerint az ott részt vevő 318 püspök és presbiter volt az, aki döntött az Atya és a Fiú egylényegűségének tanításáról. Azóta is érvényes hitvallásukban megfogalmazták a Szentháromságnak az egész egyetemes kereszténységre érvényes mértékadó tanítását. A rövidebb formulát később bővítették.

Erről a zsinatról megemlékezni mainapság csak az ortodox egyházakban szokás, pedig volna oka annak, hogy a 318 atya döntését másutt is felidézzék. Elvégre a kereszténység Krisztus utáni történetének egyik legfontosabb eseményéről beszélünk. Az atyák azt a teológiai álláspontot öntötték végleges formába a korábbi keresztiségi formulák alapján megfogalmazott hitvallásukban, amely szerint a Fiú sem nem teremtmény, sem nem a semmiből, sem nem másból, vagyis valamiféle meglévő dologból, de még akár szellemi anyagból sem alkottatott, hanem az „Atyától született az idők kezdete előtt”. Ahogy a korabeli formula mondta, „nem volt olyan, hogy nem volt”. A Fiú nem hasonló lényegű, hanem egylényegű az Atyával. Nem Istenhez hasonló nem-isteni teremtmény, hanem „világosság a világosságtól és valóságos isten a valóságos istentől”.

A trinitárius teológia a negyedik század elején kisebbségben volt. A többség által képviselt monarchiánus teológia (ennek volt nagyszabású képviselője Arius) az Ószövetség számára legfontosabb örökségét, Isten egyedüli isteni voltát, a világot egyedül teremtő és kormányzó monarchiáját akarta mindenáron megőrizni. Miért lenne több, sőt három az Isten? Nem szebb-e az, ha azt mondjuk „Egy az Isten”? Nem remeg-e minden lélek, amikor ennek az ígének a dörgését hallja: „Halld Izrael, az Úr, a mi istenünk egy Úr” (5Móz 6,4)? Azt, amit a Krisztus, azaz a Felkent, a Messiás is ugyanolyan határozottsággal ismételt meg: „Minden parancsolatok között az első: Halljad, Izrael, az Úr, a mi istenünk egy Úr” (Mk 12,29).

A monarchiánusok és ariánusok a Fiú istenségét nem tudták másképp érteni, mint blaszfémianak, amely teológiájuk legfontosabb alapelvét, Isten abszolút, mindentől független egyetlenségét és egységét veszélyeztette. Látható, hogy a

monarchiánusokat nem valamiféle metafizikai mélységű gonosz szándék vezette, hanem merev, betűhív lojalitás az Ószövetség formulájához. Úgy vélték, hogy a Fiú istenségének feláldozása révén ragaszkodhatnak legmélyebben az Ószövetség kerlelhetetlen parancsához, Isten monarchiájához. (Tudnivaló, hogy ez nem „monoteizmus”. A „monoteizmus” kifejezés a 17. század szülötte, amikor a vallásháborúk nyomán a felekezeti teológiákból kiábrándult európai gondolkodók megalkották a felekezet-felettség garanciájának tekintett „legnagyobb vallási közös osztó” fogalmát: az absztrakt teizmust. Korábban a „monarchia” fogalmát használták, okkal. A monarchia azt fejezi ki, hogy Isten az egyetlen Úr, míg a monoteizmus egyetlen istenéből még nem következik, hogy Ő az egyetlen Úr.)

Az ariánusok az Ószövetség parancsán kívül maguk mellett tudhatták a görög filozófia érveit is, amelynek monoteista irányzataiban a korabeli teológusok jelentős része (mint például Eusebiosz) természetes szövetségest látott, hiszen e kifinomult filozófiai tanításokban a pogány népek számára a teremtett természetből felismerhető, illetve az emberi értelem természetes erejében megnyilvánuló isteni kinyilatkoztatást látta a teológia.

Harmadikként ezekhez járult egy súlyos politikai érv is, mégpedig a császári törekvés az egyetemes monarchia megalapozására. Nagy Konstantin ugyan az egyházi emlékezet a nikaiai zsinat összehívójaként és „apostolokkal egyenlő” tekintélyű elnökeként ünnepli, már-már szentnek nevezve a valószínűleg soha nem (vagy csak halálos ágyán) megkeresztelkedett császárt. Ez a megszépítő messzeség jótékonyan fedi el, hogy történetileg Nagy Konstantin alapvetően Ariusszal és a monarchiánusokkal rokonszenvezett, mégpedig

fontos politikai okokból. Konstantin ugyanis pontosan látta, hogy a birodalom egységéhez megfelelő ideológiára van szüksége, és ezt vélte megtalálhatni az „egy isten, egy egyház, egy birodalom” – azaz egy császár – jelszavában.

Ez a veszélyes jelszó, amely aztán hasonló jellelű történelmi pillanatokban újra meg újra kísértetni kezd, olyan metafizikai rendet sugároz, amely a teremtő egységét tételezve ezen egységet az egyetlen Úr által uralt teremtett világra, végül az emberek által lakott világ politikai egységére terjesztette ki. Az analógia alapján a isteni egységet tételező jelszóból a hatalmi ideológia számára meríthetett erőt. (Gondoljunk a német keresztények 1933-as tübingiai találkozásának jelszavára: „Egy nemzet! Egy isten! Egy birodalom! Egy egyház!” – innét az „Egy vezér!” már csak kicsinyke lépés.)

A zsinati atyák azonban – a közkeletű történelmi babonával szemben – nem a császárt, de még csak nem is a monarchiánusok meggyőző érveit követték, hanem hitükre támaszkodva a lehető legmerészebb teológiai formulát választották. Az atyák nem mindennapi szellemi bátorságot mutatva fordultak szembe a három, külön-külön is hatalmasan tornyosuló érveléssel: a mozdíthatatlannak látszó ószövetségi formulával, a hellén filozófiával és a császári akarat ideológiai várakozásával.

A zsinati atyák a könnyen adódó teológiai kompromisszumokkal szemben biblikus hitükre támaszkodtak. Ahhoz tartották magukat, hogy „emlékezzél meg, hogy Jézus Krisztus feltámadott a halálból, ki a Dávid magvából való az én evangéliumom szerint” (2Tim 2,8), ekképp váltva meg a vétkes Ádámot és utódait. Krisztus azt mondja, hogy „én és az Atya egyek vagyunk” (Jn 10,30), Simon Péter pedig azt vallotta róla, hogy „te vagy a Krisztus, az élő Istennek Fia” (Mt 16,16). Nincs megváltás, mondják az atyák, ha Krisztus teremtmény, mert teremtmény nem válthatja meg a teremtményt. Ábrahám áldozatának viszonzása a Fiú emberré válása, Isten bárányának (Jn 1,29) áldozata, „aki elveszi a világ bűneit”.

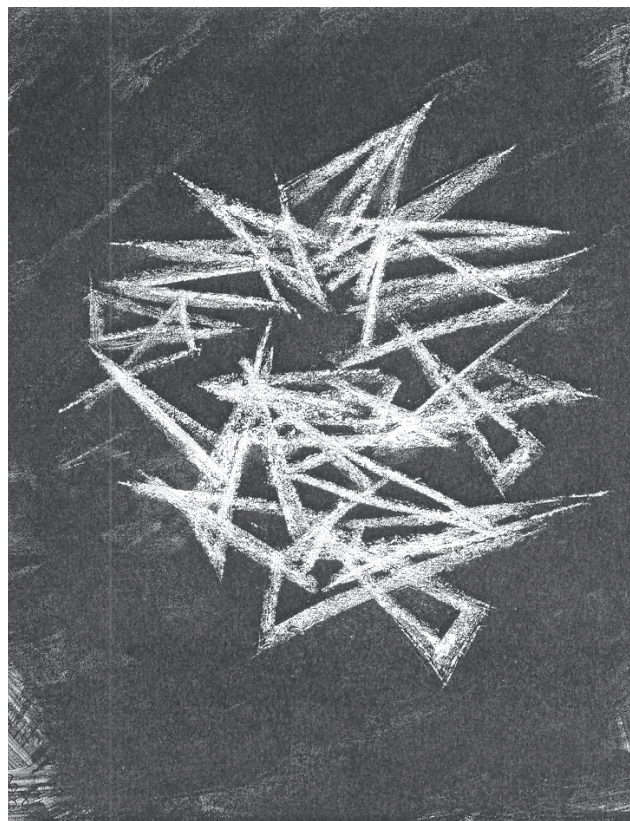
„Isten lelke lebegett a vizek felett” (1Móz 1,2) – Isten ígéjéről pedig azt mondja János evangéliuma, hogy „minden ő általa lett és nála nélkül semmi sem lett, ami lett” (Jn 1,3). A prófétákat megszentelő Lélek is csak isten lehet, hiszen „egyedül Te vagy a szent” (Jel 15,4, Salamon ódái 14,25).

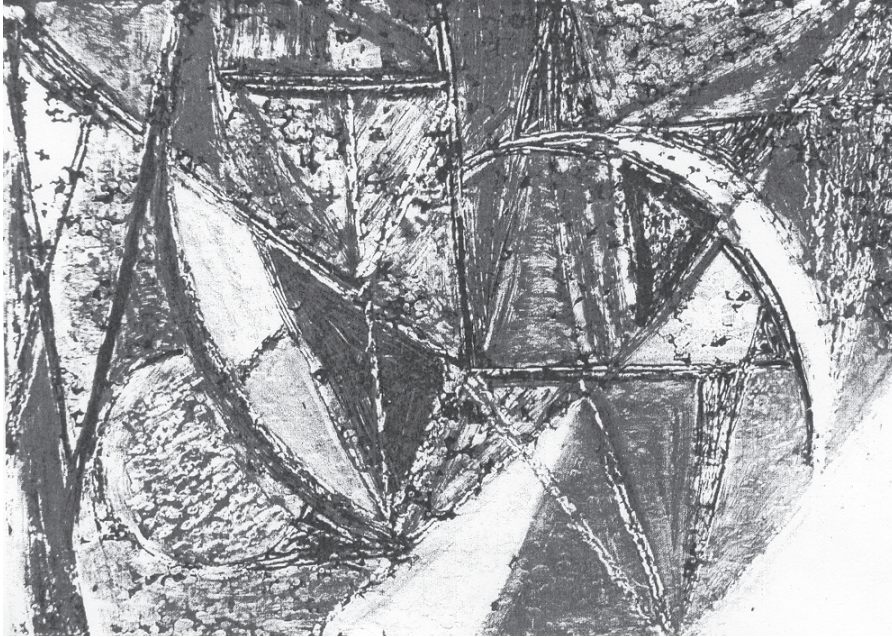
De az Ószövetség próféciai és formulái mellett – mert így értették a szeráfok „Szent, szent, szent” kiáltását Ézsaiás próféta látomásában (Ézs 6,3) és a négy lelkes állatét János apostol Jelenéseiben (4,8) – az Újszövetség legalább három nagy pillanata is őrzi a Háromság megjelenését. Az angyali üdvözlést a hitvallás triadikusan fogalmazza meg: „születék Szentlélektől és Szűz Máriától”. A Fiú testesül meg, a Lélek száll le, és Mária az Atya „ma-

lasztjával teljes” (Lk 1,28–35). A következő pillanat a Jordán-parti keresztelő, amelynek leírását mind a négy evangéliumban olvashatjuk: „És ímé az egek megnyilatkoznak néki, és ő látá az Istennek lelkét alájönni, mint egy galambot, és óréa szállani” (Mt 3,16, vö. Mk 1,10, Lk 3,22, Jn 1,32).

A következő hely a Tábor hegyi színeváltozás (Mt 17,1–8; Mk 9,2–9; Lk 9,28–35). Krisztus arcának fénye nem Mózes arcának az Úr dicsőségét visszaverő fénye (2Móz 34,35 LXX, vö. 2Kor 3,18), hanem több annál: maga „az igazi világosság” (Jn 1,9). Krisztus átváltozását a Sínai-hegyen is megjelenő felhő övezi, és a belőle szóló hang szövege nevezi ismét fiának. Akik pedig megjelennek mellette és beszélgetnek vele, nem mások, mint Mózes és Illés, azaz a Törvény és a Próféták. Mózes és Illés pedig a hegyek csúcsán nem akárkivel szokott beszélgetni.

Az evangéliumok nemigen hagynak kétséget afelől, hogy Jézus nemcsak a megígért Krisztus, azaz a Messiás, hanem Messiásként Isten fia is. Ennek egyik legrejtélyesebb utalása a jeruzsálemi templom függönyének kettéhasadása Krisztus halálakor (Mt 27,51; Mk 15,38; Lk 23,45). A Szentek Szentjének – ahol a frigidlátót őrizték – belső függönyéről van szó (szemben a külsővel, 2Móz 26,33), melyen túl csak a főpap mehetett, ő is csak egyszer egy évben. Ezt a függönnyt a Septuaginta, a görög fordítás *katapetaszmanak* nevezi. Pontosan erről a belső függönyről mondja viszont A zsidókhoz írott levél, hogy „bizodalmunk van a szentélybe való bemenetelre a Jézus vére által, azon az úton, amelyet ő szentelt nekünk új és élő út gyanánt, a

kárpit [katapetaszma], azaz az ő teste által” (Zsid 10,19–20). Annak a testnek a halálakor hasad meg a Szentek Szentjének függőnye, és borítja el sötétség a világot (vö. 3Móz 16,2).

A zsinati atyák csak azt vitték radikálisan végig, hogy a kereszténység Jézus Krisztus születését, halálát és feltámadását ünneplve az üdvtörténet középpontját, azt az eseményt is ünnepli, amely a kezdetnek és a végnek az értelmét és célját kijelöli. A kereszténység nemcsak megemlékezik Krisztusról, hanem az üdvtörténet múltjára tekintő egyetlen pillantással előre is tekint: a halál völgyéből, a bűn sötétségéből az üdvösség világosságára felé. Krisztus eljövetele az üdvösség eljövetele. Nem abban az értelemben, hogy a világ alapvetően megváltozott volna, hogy a mostani világidőben már együtt lakozna a „farkas a béránnyal, a párduc a kecskegödővel, a borjú pedig az oroszlánkölyökkel” (Ézs 11,6–7), hanem hogy mindeme próféciáknak ez a záloga és ígérete, mert „újra létszen eljövendő” és „országának nem lesz vége”. Isten és ember viszonyának e történetében a teremtő Atya, a megváltó Fiú és a megszentelő Lélek hármasságát látták.

Fontos látnunk tehát, hogy a Szentháromság dogmája nem valamiféle hellén vagy pogány beszűremkedés. Éppen fordítva: a monarchianizmus lett volna az. Ez a probléma gyönyörűen látszik a kappadókai atyák (Vazul, Nüsszai Gergely, Nazianzoszi – Teológus – Gergely) Háromság-teológiájában. Híres harmadik teológiai beszédében Teológus Gergely már a nikaiai hitvallásra adott ariánus válasza felel, hiszen az ariánusok továbbra is az Atya abszolút monarchiáját védték. Gergely e beszédben három fő teológiai iskolát különböztet meg. Az első iskola az anarchia, amely úgy tartja, hogy nincs legfőbb isten. A második a poliarchia, amikor több főisten, vagyis több egyenrangú vezetője van az isteni világnak, és végül a monarchia,

amikor a legfőbb isten egy. „Az első kettő a hellének gyermekeinek játszódása, és játszódjanak velük továbbra is.” Az anarchia ugyanis a vezető nélküli, tehát például a véletlen által mozgatott világot jelentheti, mint amilyen az atomisták vagy az epikureusok világa. Gergely szerint nem jobb a viszálykodó poliarchia sem, amely folytonos harcot jelent az istenek között, mint például a homéroszi istenvilágban. Voltaképpen mindkettő anarchikus és nyughatatlan. Közös jellemzőjük a rend és a kölcsönös viszonyok stabil kötelékeinek a hiánya (és ekként a biblikus szövetség-gondolatot sem engednék meg).

A harmadik lehetőség a monarchia. Gergely finom észrevétele szerint azonban önmagában a monarchia sem zárja ki a konfliktust, hiszen az egyetlen isten is viszályba keveredhet önmagával, amennyiben meg kell hasonulnia önmagával a sokaság létrehozása miatt.

A keresztények azonban a fentiekől mind különböznek, mondja Gergely, mert bár a monarchiát tisztelik leginkább, ez a monarchia nem merül ki egyetlen személyben. A keresztények monarchiája olyan, „amelyet az egy természet egyenlő méltósága, az együttes gondolatok összhangja, a mozgás azonossága és a tőle lévő másikkal való hozzá való összehajlása tart együtt. Ez tökéletesen lehetetlen a teremtett természetben, hogy tudniillik szám szerint különbözzenek, de mégse legyenek három individuumra oszthatóak.” Ez a hármasság pedig semmiféle megfelelővel nem rendelkezik a teremtett világban. A hármasság származásának elgondolásához minden tapasztalatot el kell vetni. A Szentháromság nikaiai tanításának értelmét az a különleges viszony adja, amit a *szünoikészisz* (‘kölcsönös együttlakás’), illetve a *perikhóreszisz* (‘körben, körtáncként kölcsönös átengedés egymásnak’) görög teológiai fogalmai fejeznek ki. Ez a tökéletesen transzcendens fogalom a teljesen egységes cselekvést az isteni személyek közötti tökéletes béke *eredményeként* látta. Értelem és akarat tökéletes szeretetben él együtt, egymásban és egymásért a Háromság személyei között. Ez a felfoghatatlan és abszolút béke megvalósíthatatlan emberi eszközökkel. Ez a Háromság királysága, amelyet csak Isten valósíthat meg, az idők teljességében, „hogy az Isten legyen minden mindenben” (1Kor 15,28).

Ez a gondolatmenet gyönyörűen mutatja meg, hogy a nikaiai ortodoxia hol mond valami alapvetően mást, mint Nagy Konstantin udvari teológusainak a császárság ideológiáját megalapozni kívánó

arianizmusa. Gergelynél ugyanis pontosan annak az analógiának a lehetősége hiányzik a keresztények számára a teremtett világ és az isteni között, amely minden monoteizmus számára adódik, egyébként lehetséges eltérések mellett is. A homéroszi istenhierarchia, ahol Zeusz „az istenek atyja”, vagy a görög filozófusok metafizikai monoteizmusa, de bizonyos tekintetben még a Philón által reprezentált zsidó monarchianizmus is, valamint az ariánus (tehát nem Háromság-teológiában gondolkodó) keresztények számára a mennyei monarchia metafizikai alapját nyújthatja a földi monarchiának. Az ortodox nagyegyház trinitárius kereszténysége számára azonban nem alapozható monarchia. A Szentháromságra tekintő teológia számára a Háromság isteni békéjének nem lehet természetes földi párhuzama. A Gergely által a Háromság személyei között leírt harmónia és béke fölötté áll minden lehetséges utánpótlásnak. (Gondoljunk megint a liturgia fentebb idézett első mondatára.) A Háromság békéjének nincs természetes, világon belüli példája. A világ és a Háromságként tisztelt Isten kapcsolata nem természetes, hanem a teremtésen, az ige megtestesülésén és a világ idejét lezáró eszkatológia rendjén alapuló személyes viszony.

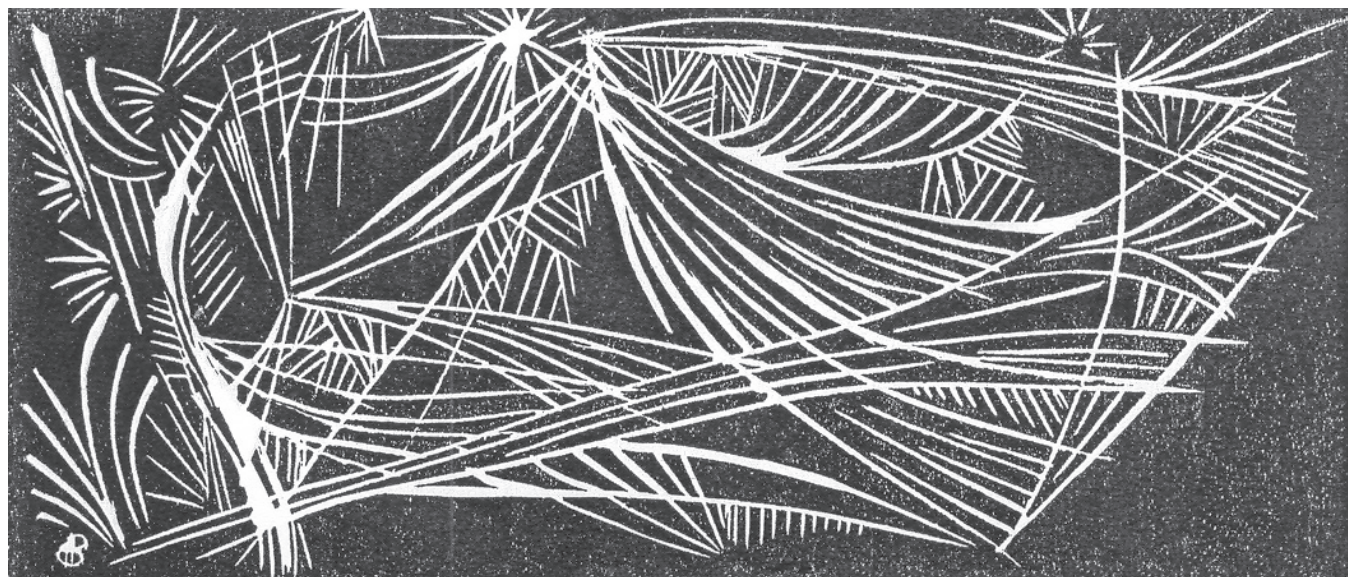
A Háromságra nem lehet következtetni a világ békéjének analógiája alapján. A világon belüli, immanens eszközökkel elvileg sem utánozható. Sem emberi akarat nem hozhatja létre ezt a viszonyt, sem magától, a történelem kereke, az emberi öntudat vagy társadalom fejlődése nyomán nem állhat elő.

Ugyanez a gondolat, a „monarchia” teológiájának keresztény elvetése áll az 5. beszéd 17. fejezete mögött is, ahol Gergely egy olyan teológustársával vitázik, aki alapvetően elismeri a három személy istenségét, de nem meri őket „egylényegűnek” nevezni. Ez a teológus arra hivatkozik, hogy az „egy lényeg” több, számában különböző dolog közös lé-

nyegét jelenti, tehát a „három személy egy lényege” nikaiai dogmája nem tudná elhárítani a triteizmus vádját, azaz éppen a nikaiai dogma „egylényegűség” fogalmának használatával ismerné el a „poliarchiát”, a sokistenhitet. Gergely erre a gondolatára azt válaszolja, hogy az egylényegűség feladása „olyan sikeres válasz lenne, mint a halálfélelem elől önmagunk felkötésével elmenekülni”. Így folytatja: „hogy megmenekülj a küzdelemtől, elfogadod a monarchiát, és ezzel megtagadod az istenséget”. Gergely tehát ismét a monarchia kézenfekvőnek tűnő gondolatának elutasítását látja helyesnek, azaz összhangban állónak a 3. beszéd fent idézett tipológiájával. (De idézhetnénk kortársát, Nüsszai Gergelyt is, aki szerint „Isten egy és nem egy”, vagy a hetedik századi nagy teológust, Maximosz Hitvallót, aki szerint Isten egyszerre „monász és triász”.)

Ez a gondolat a mai nyugati keresztény fül számára már-már érthetetlennek tűnik. Nem véletlen, hogy Gergely beszédeit sohasem fordították latinra a középkor folyamán, s az sem, hogy az elérhető modern fordítások az utóbbi érvet tendenciózusan félrefordítják: az érvet az „elfogadod” helyett az „elveted” beillesztésével teszik a maguk számára érthetővé, és fordítják az eredeti jelentésének ellenkezőjébe. A nyugati teológiatörténeten felnőtt fordítók el sem tudták elképzelni, hogy Gergely ne az általuk jól ismert monarchiánus álláspontot képviselje.

A kevesek és értők számára ugyanis nem titok a latin Nyugat „kriptomonarchiánus” hajlama. Ez a rejtett „monarchianizmus”, amely isten egységét hangsúlyozza a Háromsággal szemben, áll például az oly nagy hatású Aquinói Tamás egy nevezetes érve mögött is: „Azt kell mondanunk, hogy a világot egy dolog kormányozza. Mivel pedig a világ kormányzásának a célja a lényegileg jó, ami a legjobb, szükséges, hogy a világ kormányzása is a legjobb legyen. A legjobb kormányzás pedig egyetlen által

történik. [...] minden dolog a jóra törekszik, és ezért az egységre törekszik [...]. Az, amire a sokaság fölött uralkodó törekszik, az egység, vagyis a béke. Nyilvánvaló azonban, hogy többen nem tudnak sok dolgot egyesíteni, hacsak őket magukat is nem hozza egységbe valami: az viszont, ami tisztán és önmagában véve egy, alkalmasabb módon hozhatja létre az egységet, mint az egyesített sok. Ezért a sokaságot jobban kormányozza az egy, mint a több. Ebből tehát következik, hogy a világ kormányzása, ami a legjobb kormányzás, egy kormányzó által történik. Ezért mondja a filozófus a *Metafizika* 12. könyvének végén, hogy a létezők nem akarnak rossz rendben állni, sem pedig a vezetők sokasága nem jó, hanem egy legyen a király” (Aquinoi Tamás *STh* 1.103.3.c. v. ö. *ScG* 1.42. n7).

Vessük össze ezt Gergellyel! Természetesen nem arról van szó, hogy Tamás bármilyen formában ariánus teológiát vallana; de arról igen, hogy számára az egység elsődlegessége mellett áll fenn a Háromság, míg Gergely nyilvánvalóan a Háromság elsődlegessége mellett tartja fenn egységüket. A két irányzat világokat, a biblikus kiindulású patrisztikus és a filozófiai szemléletű nyugati kereszténység világait választja el egymástól.

A zsinat atyái mégis a nehezebb döntést hozták. A trinitárius kereszténység akkor sem volt kisebb botrány vagy bolondság (1Kor 1,23), mint mai napság. Nem a hellén filozófia vagy a pogányság valamiféle észrevétlen beszüremkedéséről volt és van tehát szó. Nem lehetne nagyobb merészség és értelmetlenség, mintha valaki magától vetemedne annak állítására, hogy az Isten három és egy. De tudták felelősségüket, hogy „szoros az a kapu és keskeny az az út, a mely az életre visz, és kevesen vannak, a kik megtalálják azt” (Mt 7,14).

A zsinati atyák mintha előre látták volna, hogy a világidőnek a Krisztus születése óta eltelt második évezrede után sem mondhatja senki, hogy a kereszténység legmélyebb hite elfogadhatóbbá vagy természetesebbé vált volna, akár a zsidóság törvénye, akár a görögök filozófiája számára. A makacs teológiai és filozófiai botrány vállalásának terhe mintha egyre inkább rogyasztaná a keresztények vállát. Nem mintha nem ritkulnának a botrányosságnak hangot adó „zsidók” és a bolondságon nevető „görögök”. A kényelmesség kora nemcsak a Krisztus könnyű terhét találja nehéznek, hanem már vitát is. Ami ellenáll minden kényelmességnek, mint domesztikálásnak. Az elvilágiasodás nemcsak a keresztények sorait ritkítja, hanem ellenfeleit sem kíméli. Ezt az érdektelenséget ismerte fel Nietzsche, amikor azt sérelmezte, hogy már kétezer éve nem született új isten.

Pedig az Újszövetség törvényére, a Szentháromságra is igaz, hogy „nem megfoghatatlan előtted; sem távol nincs tőled” (5Móz 30,11). Ezt mutat-

ja Tolsztoj híres meséje a három öreg remetéről a messzi szigeten, akik az őket meglátogató és csodáló püspök kérdésére nem tudtak mást válaszolni, mint hogy egyetlen imát ismernek: megfogják egymás kezét és azt mondják: „Ti is hárman vagytok, mi is hárman vagyunk, könyörülj rajtunk!” A püspök ekkor nagy szeretettel és türelemmel megtanítja nekik a Miatyánkot, amit persze azonnal el is felejtene. Az este tovább hajózó püspök egyszerre csak arra lesz figyelmes, hogy az alkonyi fényben három lángnyelvben a három remete fut lélekszakadva hajója után: „Püspök atya, püspök atya!” – kiáltozzák – „Hogy volt az az imádság? Tanítsd meg nekünk újra, mert öregek vagyunk és elfelejtettük!” És ekkor a püspök elbocsátja őket, kérve, hogy őérette, bűnösért is mondják csak azt az egyetlen imát, amit ismernek. Tolsztoj történeténél nemigen találni szebb példát arra az ígére, hogy „Én azt a dicsőséget, a melyet nékem adtál, önékik adtam, hogy egyek legyenek, amiképpen mi egy vagyunk” (Jn 17,22).

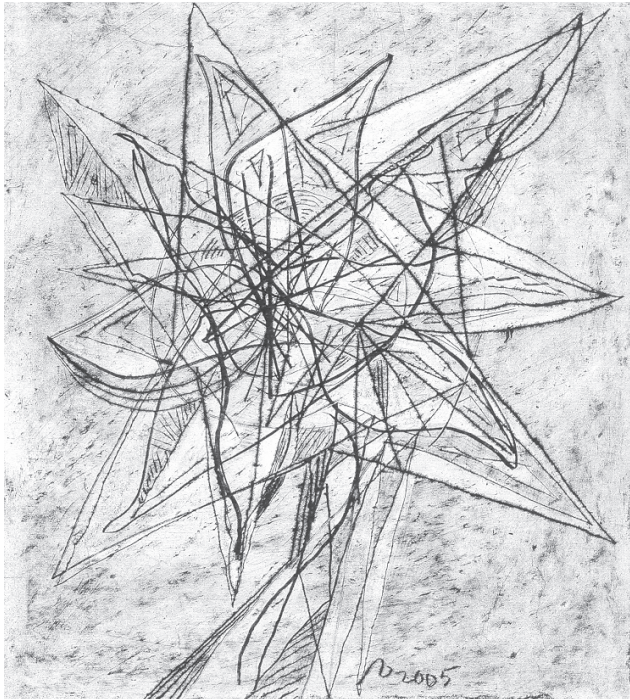
A legenda azt a régi gondolatot fogalmazza meg a három remete alakjában, hogy az egymás iránti szeretet a Szentháromság egyetlen lehetséges földi képmása. Ezt a képet: az egymásba áthajlás, a kölcsönös szeretet egységének együttlakozását, a személyek „körtáncának” képét jeleníti meg Andrej Rubljov páratlan Ószövetségi Szentháromság-ikonjának három egymásba fonódó lángnyelvként egymás felé hajló angyala. És valami ilyesmiről szól Shakespeare csodálatos és rejtélyes költeménye, a *Főnix és a gerle* is, a szerelmesek kettős, mégis egyetlen lángjának rejtélyes képében. Ha nem biztos is, hogy teológiai költeményről van szó, de olyan dologról és úgy beszél, ahogy akár a Szentháromság teológusa is tehetné:

„Így szerettek. Mi lényegük,
eggyé lett két szerelmesé.
Ám meg nem oszlott kettővé
Szám-nem-mérte szerelmük.”

Az imádság és a liturgia törvénye a hit törvénye is. A reggeli istentisztelet első mondatától indultunk el a Szentháromságról beszélvén. Fejezzük most be az esti liturgiában megőrzött egyik legkorábbi keresztény himnusszal: „Derűs világossága a halhatatlan, mennyei, szent, boldog Atya szent dicsőségének, Jézus Krisztus! Eljövén napáldozatkor, látván az esteli fényt, magasztaljuk az Atyát, a Fiút és Szent Lelkét Istennek! Minden időben méltó dolog boldog hangon magasztalni Téged, Istennek Fia, aki az életet adtad, miért is a világ dicsóít Téged!”

2005. június 12-én, az első egyetemes zsinat atyáinak vasárnapján

Geréby György

John Peckam himnusza a Szentháromságról

BABITS MIHÁLY FORDÍTÁSA

Hárman a fenség trónusán
ülnek az égi lakomán;
(mert a magányost a magány
nem vigasztalja igazán).

Mig örök szelleme szemét
magára szegzi az Atya,
fényének tükörére kép
vetődik: egy uj-önmaga.

S amint a kép megszületett,
az Egy nincs többé egyedül:
a Születetlen és Szülött
egymásnak társasan örül.

S a Szentlélek ez az öröm,
mely összeköt Atyát s Fiút;
s a Három együvé ömöl,
egy fő-fő Jóba összefut.

S annak ki sohse született,
illón, és aki született,
s a Léleknek, oltárra-tett
szívvel zengjünk dicséretet!

Számok háborúja I-II-III.

CSAK „SOK” VAN, DE „EGY” NINCSEK?

A marxista valláskritika szerint a mono-
teizmus hosszú történeti fejlődés ered-
ménye. Eszerint a vallás ősformája a
polidémonizmus volt, amelyből fokozatosan, a tár-
sadalmi változásokhoz igazodva tisztult le az egyet-
len főistenbe vetett hit. Ez a dinasztikus monarchi-
ának megfelelő forma végtelenbe való kivetítődése.
A marxista valláskritika elismerőleg beszél erről,
mint a legfejlettebb vallási képzetről. A munkás-
osztály öntudatra ébredésével azonban megszűnik
a kizsákmányolás, és megvalósul a kommunizmus,
amely szükségtelenné tesz minden természetfelet-
tit. Bibliai szóhasználatának analógiájára: „az em-
ber lesz minden mindenkben”.

Ennélfogva nem csupán az animizmus és a po-
liteizmus hatalmasságai az emberi fantázia szüle-
ményei, hanem maga a teremtőnek nevezett egy-
isten is. Eszerint ama minőség, amely természeténél
és eredeténél fogva szükségszerűen csak véges és
mulandó lehet, megalkotta magának a végtelent és
örökkévalót, ami ezek szerint ténylegesen nem is
létezik.

Ez már önmagában épp elég képtelenség, de
folytassuk csak a „logikai” okfejtést! A lét határoz-
za meg ugyanis a tudatot. A tudat pedig fogja ma-
gát, és szükségszerűen megalkotja a lét egy olyan
formáját, amely valójában nincs is. Hiszen – mint
tudjuk – a tudatban való lét nem valós lét. A tu-
datban csak az valóságos, ami a valóság tükröződé-
se. S hogy a tükröződések közül mi a ténylegesen
valóságos, annak megállapítására természetesen
megint csak az egyébként véges, ámde képzelete
által mégis nem valós végtelent teremteni képes
tudat a legalkalmasabb. A rész szerint való tehát
meghaladta önmagát. Nincs ugyan „Egy”, semmi
sem örök, semminek nincs célja; csak sokaság van,
minden mulandó és esetleges, mégis legyen erköl-
csöd, mégis láss értelmet és célt ebben a céltalan,
esetleges és értelmetlen kotyvalékban, amelyet
nem átallasz az életednek nevezni. Ez a látszólag
megőrizve megszüntetett gondolkodás fából vaska-
rikája. Játéknak is rossz. És végképp nem vicces.
Pláne, hogy a bőrünkre megy.

EGY BIZTOS: NEM KETTŐ!

MERT AKKOR MÁR AKÁRMENNYI IS LEHETNE.

Isten és a sátán párharca? Kösz, de nem kérek
belőle. Ha van igazi Isten, akkor inkább neki
tulajdonítok minden rosszat is. Vagy magam-
nak. De hiszen a bűneset története valóban erről
is szól! A teodicea megkerülhetetlen – akárhonnán
indítjuk is a gondolkodást. De nézzük előbb a logi-
kus megoldási kísérleteket!

1. Isten jó, de nem mindenható – ez a költők istene. Van valaki, akihez fordulhatok, aki biztosan megért és szeret, akinek a vállán kisírhatom magam, aki megihlet és pátyolgat. Ő a tiszta és szeplőtelen jóság maga! Olyan csodálatos, amikor a közelében lehetek! Csakhogy lenne itt egy kis probléma: jaj! Van neki egy ellenpárja. Ha pedig ez a gonosz démon közeleg, akkor menekülés! Köszönöm, nem kérek ebből a megoldásból. Talán ezért nem rajongok a költészetért. Persze ez azért nem teljesen igaz, de most erre inkább nem térek ki.

2. Isten jó is és mindenható is, de a szenvedést azért engedi meg, sőt néha akarja is, mert ez nekünk valamely magasabb szempont szerint így jó, csak most még (vagy soha) nem értjük őt – ez a vallás istene. Akkor viszont ő maga a kettős. Isten kettő. Két isten! Tisztelem az iszlám gondolkodását. Egyszerűen logikus. Logikusabb és elfogadhatóbb, mint mondjuk a perzsa dualizmus – amely természetesen tagadja, hogy ténylegesen dualizmus volna. Ám ha jól meggondolom, és Zarathusztra vallásával foglalkozom, akkor a perzsa dualizmus mégis csak logikusabbnak és elfogadhatóbbnak tűnik számomra, mint az iszlám szigor. Fene tudja, hogy van ez. Ez viszont elhanyagolható ahhoz képest, hogy nekem az Ószövetség Istenével is meggyűlt volna a bajom. Nagy valószínűséggel megköveztek, né tán megégettek volna, ha pár évezreddel hamarabb születek, méghozzá Jákób leszármazottjaként. Jobb ebbe bele sem gondolni. Pedig meg van írva. És ettől nem érzem jól magam.

3. Isten mindenható, de nem jó (már ha van egyáltalán) – ez a filozófusok istene. Semleges, élettelen és személytelen erő, az abszolútum. Bevallom töredelmesen, alkatomnál fogva ez áll legközelebb hozzám. Jó és rossz ellentéte csupán emberi találmány. Isten nem kérhető számon senki által. Jób könyve vagy a Prédikátor is ilyesmiről szól. Aztán ott van még a jó öreg János evangélista a maga kimeríthetetlen gazdagságú prológusával. Megérne egy összehasonlító elemzést Parmenidész tanköltményével vagy Hérakleitosz töredékeivel. És ott van Pál apostol az athéni beszédével, aztán Augustinus, Descartes, Hegel, Nietzsche, Heidegger, vagy a majdnem kortárs Tillich. Jól ráéreztek ők valamire. Még ha nem is mindnyájan neveztek istennek. Már ha egyáltalán ez számít valamit. Egy valami azonban hiányzik nekem, mikor ezeket végiggondolom. Ugyanaz, ami Luther barátnak: a jó és kegyelmes Isten. Aki igazi atya. Olyan, aki biztosít afelől, hogy ebben a néha lakhatatlanul barátságtalannak tűnő világban mégis otthon vagyok.

Végigvettünk hát minden eshetőséget. Szeretem a logikát. Ezzel szemben utálok az irracionalitást. Mégis, amikor végkövetkeztetést teszek ebben a dologban, akkor megmaradok valami olyan buta állapotban, amely egyszerre alázza porig mind a költőt, mind a vallásos, mind pedig a filozófus mivoltomat. Egyszerűen szólva: nem hiszek az Isten-sátán párosban. Nem hiszek abban sem, hogy Isten jó, de

nem mindenható. Nem hiszek abban sem, hogy Isten mindenható, de egyszerre jó és rossz. Akkor már inkább legyen külön istene a harcnak és a táncnak, a hegyeknek és a tengernek, a vöröshangyáknak és a pöttös labdáknak. De hogy külön istene legyen az igazságnak és a hitványságnak, azt már nem. Mi más választásom marad, mint mégis levenni a sarumát, bármennyire nehezemre esik. Ez már csak egy ilyen világ. Sok mindent nem szeretek benne. Sok mindent elviselhetetlennek tartok. Magamban is. És mindezekkel szemben mégis marad a makacs meggyőződés, hogy van egy Isten, aki jó és mindenható, és szeret engem. Hogyan? Fogalmam sincs. Talán ez a hit. Vagy a hülyeség. Higgy róla, amit akarsz.

HA MÁR EGYSZER EGY, AKKOR MIÉRT MÉGIS HÁROM?

Amonoteizmus szigorú dolog. Az egy, az egy. Nem másfél, nem kettő, nem három, nem sok, hanem egyszerűen egy. És nem is semmi. Ez azért nem semmi. Miért mondom mégis, hogy a szentháromságtan fejezi ki legteljesebben a szigorú zsidó-keresztény monoteizmust? Egyrészt azért, mert egy tradicionális keresztényen felekezet felszentelt lelkésze vagyok, és kutya kötelességem kitalálni, megmagyarázni, hogy miért is jó a szentháromságtan. Pláne, hogy van nekünk ilyen ünnepünk, mint Szentháromság vasárnapja. Ezen a napon pedig minden évben legalább egyszer muszáj elgondolkodnom nagy nyilvánosság előtt arról, hogy mit is jelent az Atya, Fiú, Szentlélek, Szentháromság egy igaz Isten. Másrészt azért, mert tényleg így gondolom.

Felejtsek most el egy kis időre a trinitárius dogmát. Fogadjuk el egyszerűen, hogy egyetlen teremetője van ennek a csodálatos világnak, aki lelkiismeretünkben is megszólal – tehát az indirekt és szolid kantiánus argumentumot idézve „*a csillagos ég felettem és az erkölcsi törvény bennem*”. Épp jól elvagyok ezzel a bölcsességgel egy fügefafa alatt. És akkor szembejön velem a Názáreti. Első reakcióm természetesen ez volna: „Üdv néked, embertestvér! Hogy ityeg a fityeg?” Ha azonban barátai kissé elragadtatottan beharangoznák kiválóságát, akkor némi érthető gyanakvással készülnek az első találkozóra: „*Származhat valami jó Názáretből?*”

Aztán megilletődötten tapasztalnám, hogy ő első látásra több bizalmat szavazott nekem, mint én neki. Nyíltsága kissé megszegyenítene, ám ő ezt egyetlen percre sem éreztetné velem. Sőt meghökkenve tapasztalnám, hogy az egyik legalantasabbnak tartott foglalkozást űző embertársunkat látszólag minden előzmény nélkül leszólítja, és mindeféle tesztelés nélkül baráti körébe invitálja.

Azon is meglepődnék kissé, hogy milyen türelemmel viseli a mások részéről történő leckéztetést. Látnám, amint egy kétes erkölcsű nő (ki nem az?) megkeni lábát drága olajjal. Látnám, amint ezen egyik társunk mélységesen felháborodik, és nem

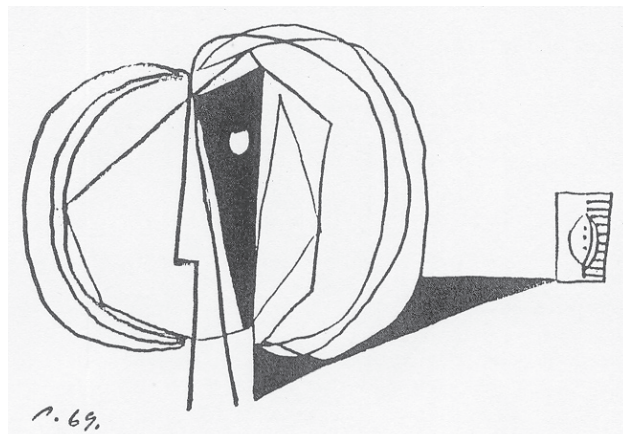
is késlekedik ennek hangot adni. Jézus pedig nem hivatkoznék tanítómesteri tekintélyére, hanem magyarázatot adna a dologra. Amikor személyes életemben élnék át olyan sikert, amelyről tudván tudom, hogy nem tettem érte semmit, akkor félelemmel teljesen arra kérném őt, távozzon tőlem, mert közelsége szinte perzsel. Azon már nem is csodálkoznék, hogy az emberek közül sokan prófétának tartanák őt.

Ám amikor tőlem kérdezné meg, hogy mit gondolok róla, mélységes zavaromban elpirulnék, és olyan szavak tolnának az ajkamra, amelyekről tudom, hogy illetlenség még csak gondolni is rájuk. „Te vagy a Krisztus, az élő Isten fia.” Ugyanezen vallomásért – pontosabban csupán azért, mert nem tiltakozott e titulus ellen – nem sokkal ezután őt magát halálra ítélnék népünk szentfazekai. Retegnék, mert gyáva vagyok ahhoz, hogy vállaljam a vele való közösséget. Hazudnék és átkozódnék, hogy mentsem az irhámat. Ő rám nézne, és a tekintetéből kiolvasnám, hogy mindent tud rólam. Ezt is tudta. Aztán meghalna, mint ahogy általában meghalni szoktak az olyanok, akik kilógnak a sorból. Persze tudnám, hogy ebből a pikszisből kiesni egyenesen dicsőség, de azért annak módját kerülni igyekeznék, mint ahogy teszem is. Mocsok egy világ.

Százlábú, ötágú csillag, négyszögletű kerek erdő, hétfejű sárkány, kilenclyukú híd, nekem nyóc. Csak hagyjanak élni. Egy az Isten – igaz-e tesó? Rosszat álmodom, mert tudom, hogy valami fontosat mulasztottam el. Itt maradtam ezekkel a barmokkal. Elment a vonat. Lemaradtam róla. Vagy inkább a keresztről. Pedig egyszer nekem is sírba kell szállnom. Hogy mekkora egy ökör vagyok?! Hiszen úgysem úszom meg! Most már viszont marad nekem a Kajafás-féle szentfazekak által diktált „ékes jó rend”, meg a Pilátus-félék, mint „világi felsőbbség”, akiknek „engedelmességgel” tartozom. Júdás legalább nem volt langyos. Ő már túl van az egészen. Engem meg kiköpnek. Vagy le. Sőt, még azt se. Aludj el szépen kis Tamás. „Nyújtsd ide az ujjadat, és nézd meg a kezeimet, nyújtsd ide a kezedet, és tedd az oldaladra, és ne légy hitetlen, hanem hívő.” Erre mit nem találok mondani: „Én Uram, és én Istenem!”

Valahol itt kezdődnek a krisztológiai viták ugye? Mert hogy azt mindnyájan tudjuk, hogy az egész szentháromságtan Jézus Krisztus emberi és isteni természete körüli tétováságból született. Görög spekuláció ez a javából. Ilyesmit a Bibliában nem olvasunk. Persona? Színházi kellékek, mint teológiai érvek paradigmái? Röhej. Ilyesmi előtt csak a saruját veszi le az ember. Tedd is. Mint ahogy a Szentlélek sem más, mint a teremtő Atya, és a megváltó Fiú. Csak épp általa itt vannak ők mind. Benned laknak. Veled foglalkoznak. Mind a hárman. Pontosabban: Ő egyedül. Egyedül Ő. Aki minden mindekben. Akiben egyszer minden egygyé lesz. Még én, a kettős (Didymos) Tamás, az iker is. Ámen, ugye?

Bartha István

Szent Ambrus esti imája

BABITS MIHÁLY FORDÍTÁSA

Isten, te mindentalkotó,
egék vezére, aki dús
fényel ruházod a napot,
álm-malaszttal a vak éjt,

hogy oldott tagjainkat új
munkára edzze a szünet
s fáradt velönket és borús
aggályainkat oldja föl:

hálát a végzett nap miatt
s imát az éj elé, miként
fogadtuk, hogy majd megsegíts,
mond néked híven himnuszunk.

Te légy, kit szívünk mélye áld
és hangunk harsonája zeng,
kit szomjaz minden tiszta vágy
s imád a józan értelem,

hogy, ha az éjszakák köde
homályba csukja a napot,
a hit ne tudjon ily homályt,
hit világítsa ki az éjt.

Aludni lelkünket ne hagyd;
csupán a bűn aludjon el;
s a hit hűsítse a szüzek
álmának forró gőzeit.

Levetve síkos gondokat
rólad álmodjon mély szivünk;
s föl ne riasszon az irigy
szellem csele: a rémület.

Kérjük a Fiút és Atyát
s a kettejükből áradó
lelket: hatalmas Háromegy,
vedd szárnyad alá, aki kér.

„Isten nem számol”

A szentháromság alapja az ATYA a FIÚ és a SZENTLÉLEK. Ha valamely objektum létezik, akkor a létezési folyamatot mint függvényt matematikailag úgy definiálhatjuk, hogy a létezés egy identikus leképezés:

LÉTEZÉS: $x \rightarrow x$

(Minden olyan x -re, amely eleme valamely H halmaznak.)

Nevezük az x -et ezentúl LÉTEZŐ-nek. Mivel a létezési leképezés a H halmaztól független (minden H -ra ugyanúgy definiálhatjuk), ezért a H és így az x (LÉTEZŐ) is bármi lehet. Legyen az x (LÉTEZŐ) a LÉTEZÉS valamely H -ra. Ekkor a LÉTEZÉS mint halmaz elem és mint függvény funkcionál egyszerre a létezést leíró kifejezésben:

LÉTEZÉS: LÉTEZŐ \rightarrow LÉTEZŐ

és

LÉTEZŐ := LÉTEZÉS

ezért

!!! LÉTEZÉS: LÉTEZÉS \rightarrow LÉTEZÉS !!!

Tehát a létezés három dolgot is jelent egyszerre:

1. A LÉTEZŐ-t, amelyből a létezés kiindul (ATYA)
2. A LÉTEZÉS folyamatát (SZENTLÉLEK)
3. És azt, amit a LÉTEZŐ LÉTEZTET (FIÚ), ami természetesen azonos a LÉTEZŐVEL.

Egy teológus szemszögéből az eredmény így fogalmazható meg:

Az ATYA a SZENTLÉLEK által TEREMTI a FIÚ-t, amely EGYLÉNYEGŰ az ATYÁ-val.

(forrás: <http://eh.cx.hu/2000/szent3sg.html>)

Kérem, ne ijedjenek meg, és ne is lapozzanak rögtön tovább! Ígérem, igyekszem a továbbiakban közérthető módon fogalmazni. A fenti bizonyítást mindössze azért idézem, hogy rögtön az elején lássuk, még egy olyan különös, elvont nyelven is megfogalmazható a Szentháromság tanítása, mint a matematikáé. Talán az készletti ilyesfajta kihívásokra a matematikusokat, hogy az elmúlt kétezer évben annyian próbálták különböző nyelven (módon) megragadni a $3=1$ paradoxonát; egyfelől sikerrel, hiszen páratlan sok kultúrtörténeti kincs keletkezett ezáltal, másfelől – és innen jöhet a matematikusok motivációja – az ellentmondást sosem sikerült senkinek teljesen feloldania. Azért is érdekes a fenti próbálkozás, mert olyasmit próbál a matematika segítségével megragadni, ami egyáltalán nem a matematikára tartozik. És sikerül neki, igaz ezzel korántsem kerültünk közelebb a Szentháromság rejtélyéhez. Egy ellentmondásos gondolatot nem könnyű megfogalmazni, megmagyarázni pedig szinte lehetetlen – talán éppen ez a Szentháromság és a hozzá hasonló nagy paradoxonok lényege. És pont ezért lehet *hinni* bennük.

A modern kognitív idegtudomány a számérzéket tartja az ember talán legfontosabb evolúciós képességének, noha már bizonyos állatoknál is megfigyelhető a számolás folyamata. A tét akár az életben maradás is lehet például egy olyan alapvető számtani feladat esetében, amelyben ellenségeink

számát kell összeadnunk. Persze ha az ember számoló állatokra gondol, többnyire a cirkuszban lábával mindig a helyes megoldást dobantó szamar vagy a fejét vakargató majom jut eszébe, holott az állatok már régen beköltöztek egy nem kevésbé látványos helyre, a pszichológiai kísérletek laboratóriumába, ahol számolni (is) tanítják őket. A megfigyelések talán legérdekesebb következtetése, hogy a számolással kapcsolatos műveleteket alapvetően nem olyan szimbolikus nyelven végezzük, mint amilyen a matematikáé, hanem az agyban sokkal mélyebben húzódó idegrendszerben vannak bizonyos idegsejtek, amelyek kizárólag a számérzékért felelősek, az emberben éppúgy, akár a macskában vagy a patkányban.

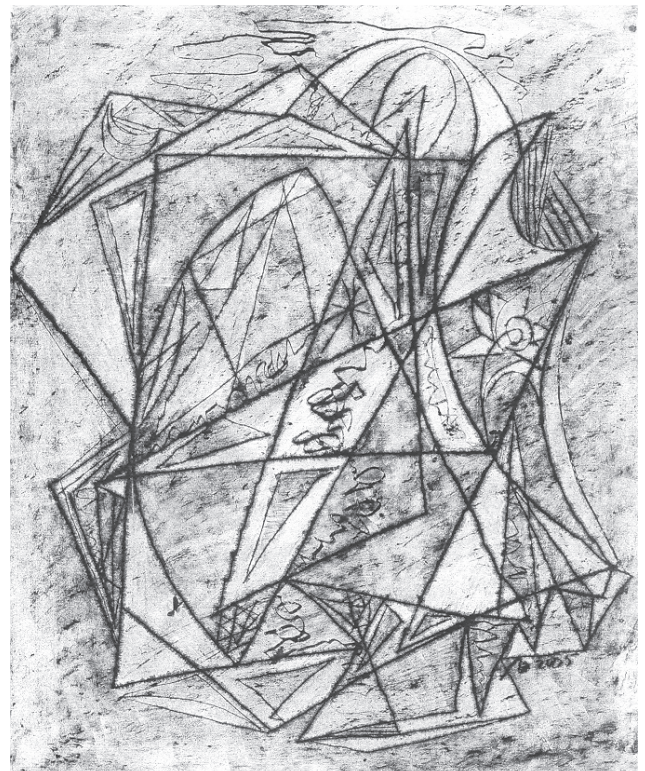
„Isten nem számol” – jelenti ki Husserl azzal összefüggésben, hogy az ember ránézésre legfeljebb 7 dologról képes megállapítani, hogy az 7 darab, 8-ról már (általában) nem. Istennek nincsenek ilyesfajta korlátai, bármilyen áthághatatlan akadályt képes áthágni (például Babelnél az ősi egy nyelvet megsokasítani, falat emelve az engedetlen emberek közé – csak hogy érezzék, mi a sok, és mi az egy...). Úgy alakult (alakította), hogy teremtményének, az embernek nemcsak érzéke van a számokhoz, de – ezzel összefüggésben – szüksége is van rájuk. Nem pusztán összeadni ellenségei számát, hogy aztán túlélhesse őket, hanem a világ megértésének igénye érdekében, ami szerencsére legalább olyan

fontos sajátosságunk, mint a két lábra állás. „A föld még kietlen és pusztá volt, a mélység fölött sötétség volt, de Isten Lelke lebegett a vizek fölött” – ezek az Ószövetség legelső sorai, amelyek még a teremtés, a rend előtti világról tudósítanak. „A hetedik napra elkészült Isten a maga alkotó munkája után. Azután megáldotta és megszentelte Isten a hetedik napot, mivel azon pihent meg Isten egész alkotó munkája.” Éppen csak kialakult a világ, máris számoljuk a napokat (a rend mindig a felosztással jár együtt); rögtön előkerül egy titokzatos szám, a hetes, a mítoszokban leggyakrabban előforduló numerikus szimbólum. Általában – ahogyan a fenti példában is – a befejezettséget, a tökéletességet jeleníti meg. (Talán mert prímszám, amely – mint tudjuk – nem osztható önmagán kívül mással). Ezen kívül még számtalanszor előfordul a Szentírásban, elég, ha a hét szűk esztendőre, a menőrára, netán az utolsó ítéletben megjelenő hét pecsétre gondolunk. A hetes – különös módon – a Szentháromsághoz is kapcsolódik, méghozzá azáltal, hogy a Szentlélek számának tekintik, amelyben a test (négy) és a lélek (három) megbékél egymással. Sajnos terjedelmi okok miatt nincsen módunk rá, hogy végigjárjuk a Bibliában előforduló nevezetes számok erdejét – talán egy Biblia-vastagságú könyv születhetne tapasztalatainkból –, de a tizenkettes szám sorozatos megjelenésére is fel kell hívnom a figyelmet. A kiválasztott nép, Jákób (Izrael) nemzetsége tizenkét törzsre osztott, vagy tizenkét törzsből épül fel – ahonnan nézzük. A teljességet (Izrael) jobb nem bontogatni, de ha mégis muszáj, a teljesség szimbólumával (a tizenkettes) tegyük. Ezek után érthető, hogy az apostolok, Jézus tanítványai szintén tizenketten vannak. Ha tehát a tizenkettes fenti értelmében tekintünk rájuk, némi merészséggel azt mondhatom, a *teljes* emberiséget – így természetesen magunkat is – észre kell vennünk közösségükben.

Van a Bibliában még egy nevezetes szám, amelyről eddig nem esett szó. Csak önmagával osztható, de egyben az összes többi szám osztója, a természetes számok halmazában az első szám. A látszat ellenére nem egyforma a távolság a számok között: sokkal nagyobb a különbség az egy és a kettő, mint a kettő és a három között, de a legnagyobb differencia a semmi (a nulla) és az egy között van. Ezzel a távolsággal kifejezhető Isten nagysága. A tárgyak világában is felbecsülhetetlen jelentőségű az egy: gondoljunk a műtárgyra, micsoda értéket tulajdonítunk az eredetinek, amelyből persze csak egyetlen darab létezik. A szakrális eredetű kincsekre ez még inkább igaz, így lehetséges, hogy annak idején (sőt ma is) szinte bálványként tisztelték Krisztus halotti leplét, Veronika kendőjét vagy bizonyos Mária-portrékat, természetesen az eredetieket. Persze az egyistenhit, amint azt a tízparancsolat is egyértelművé teszi, kizár minden ilyen jellegű rajongást;

ha nem így tette, abban a pillanatban már nem egyistenhit lenne. És Mózesnek mégis meg kellett pillantania az aranyborjút...

Az Ószövetségben a többi mesebeli számhoz képest ritkán találkozunk a hármassal. (Azért ne feledjük, Jónás három napot töltött a cet gyomrában, csakúgy mint Mózes a Sínai-hegyen; Ábrahámot pedig az Úr három férfi képében látogatta meg – legalábbis a keresztény olvasat szerint). Ezzel ellentétben az ókori görög és római kultúrában igen fontos szerepet kapott a hármassal. Nincs is azon mit csodálkozni, hogy a görögöket, a matematika és a mértékek atyáit megihlette „az első olyan szám, melynek van kezdete, közepe és vége”. Püthagorasz gondolatát folytatva azt mondhatjuk, a hármassal lakozik minden történet írmagja, amennyiben szigorúan a logika, illetve a matematika felől vizsgáljuk az elbeszélések alapvető szerkezetét. Hiszen a történetek – a legnagyobb történet, a világ teremtése is – elkezdődik, megtörténik, azután befejeződik, Isten tehát ily módon lép át saját egységéből a hármasság felé... Még egy püthagoraszai gondolat: $a^2 + b^2 = c^2$. Mára már milyen egyértelmű számunkra ez a – szintén a három titokzatoságára épülő – tétel! Ami számunkra, a négyzethalós füzet két dimenziójában néhány sor és egy ábra, az valaha egy egész világmagyarázat volt, az „Arányosság és az Egység” (Platón) szimbóluma. Az ókori Rómában, miután megalakult az arisztokratikus köztársaság, rendeződtek a hatalmi viszonyok, és a birodalom fejlődésnek indult, a vallás is elvesztette totemisztikus jellegét. Jupiter (az állami élet legfőbb védelmezője), Mars (a férfiero istene) és Quirinus (a közösség pártfogója, a halála

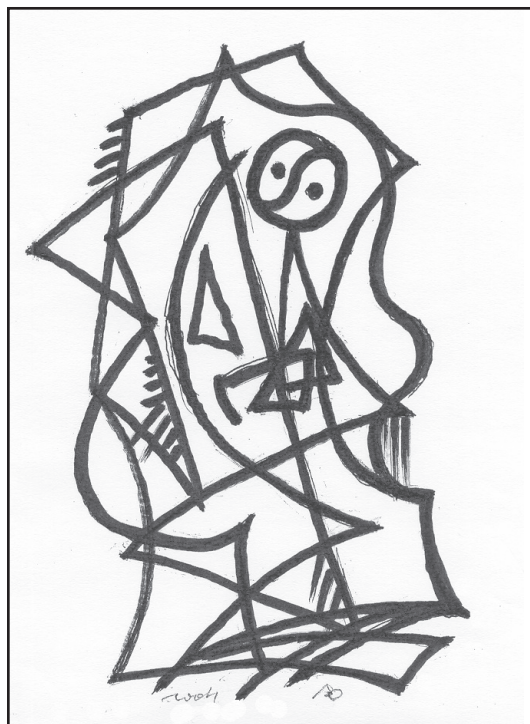

után megistenült Romulus) – ismét egy hármasság, amelyet ugyancsak az arányok, a letisztultság, illetve a rend kontextusában kell látnunk. Igaz, később a római istenek száma kibővült, fokozatosan megfeleltethetően a görög mitológia isteneinek. Ám talán mégis hatással lehetett a korai kereszténységre az ősi római istenek hármassága, főként ha arra gondolunk, hogy a Biblia szó szerint nem említi a Szentháromságot, azt majd csak a niceai zsinat – nem lényegtelen, hogy Nagy Konstantin római császár vezette – teszi hivatalossá. Ha a zsinat másképp határozott volna, a kereszténység akkor is a hármasság szám vallása lenne, annyiszor megjelenik az Újszövetségben: háromkirályok, Jézus három napig tartó imája a Getsemáne-kertben, három kereszt a Golgotán, harmadnapra való feltámadás, Pál apostol hit-remény-szeretet tanítása. Komoly teológiai kérdés, miért lett ilyen domináns a hármasság az Újszövetségben, főként az Ószövetséghez képest, mindenesetre az nyilvánvaló, hogy a hármasságban olyan titok rejtezik, amely közelebb visz a világ megértésének titkához. A későbbiekben, amikor a kereszténység ideológiai alapot képezett a művészetek számára, egyrészt igen fontos szerepet kapott a hármasság mint kompozíciós eljárás, másrészt komoly problémákba ütközött a Szentháromság ábrázolása. Egy kép vagy egy tér három részre osztása hálás feladat lehet, azt hiszem, ezt mindenki tapasztalta már, aki bármit rajzolt vagy tervezett valaha. Tökéletes szimmetria – ezt érezhetjük, ha belépünk egy háromhajós templomba, és rátekintünk a háromtáblás oltárképre. Annál nehezebb dolguk volt a művészeknek, ha a Szentháromságot kellett ábrázolniuk, hiszen Jézus Krisztus mint ember még megjeleníthető ugyan, de az Atya és a Szentlélek ábrázolása már komoly problémákba ütközik. És itt találkozunk ismét a számok, az egy és a három egyezésének, illetve különbözőségének nehézségével. Az egyházi művészetnek, a képek kultuszának ugyanis mindig meg volt az a funkciója, hogy a laikusok, az írástudatlanok részére is közvetítette a Szentírást. Ha az Atyát, a Fiút és a Szentleket három különálló emberalakként ábrázolják, akkor könnyedén a pogány politeizmus csapdájába juttathatják a naiv befogadót, ha meg elvont jelképekkel helyettesítik a figurákat, oda a magyarázó funkció. Így aztán hosszas viták és betiltások sorozata után végül az a kompromisszum kanonizálódott, hogy az Atyát és a Fiút emberalakban, míg a Szentleket általában galamb képében jelenítették meg.

A Szentháromság-ábrázolások problémája azért is lényeges számunkra, mert ráirányítja a figyelmünket a *három az egyben* paradoxon fontosságára, azaz, hogy a „hiszem, ha látom” gondolkodásmódot a kereszténységnek miként sikerült meghaladnia. Amint az írás elején jeleztem, a számok az emberi

elmében nem kizárólag a ráció keretein belül helyezkednek el; hogy honnan is kaptuk ezeket az objektumokat, amelyeknek segítségével könnyebben meg tudjuk érteni a körülöttünk levő világot, rejtély. Mindenki *hite* szerint válaszolhat rá, ugyanis racionális magyarázatot nem ismerünk. Mindenesetre a keresztény válasz szerint Isten a számokon, így aztán saját monoteizmusán is felül áll. Ugyan rendelkezésünkre bocsájtotta a számokat, hátha megértjük a világot, de minél többet számolunk, annál több rejtélybe ütközünk. Miközben tudjuk: Isten nem számol.

Deák Dániel

Gót szerzetesek éjjeli imája

BABITS MIHÁLY FORDÍTÁSA

Éjjel keljünk föl s közösen virrasszunk
szüntelen zsoltárba merülve, és az
Úrnak édes himnuszokat daloljunk
teljes erőnkből,

hogy méltók legyünk a kegyes Királynak
énekelőiként bevonulva égi
udvarába majd, az öröklét boldog
éveit élni!

Adja ezt nekünk az Atya- s Fiúnak
boldog istensége, a Szentlélekkel
együtt hármasság-egy, kinek áldott hírét
zengi a Minden!

Meditáció a hármáról

Mennyiség a szám, vagy minőség? – jutott eszembe elsőként, elgondolkodván a *hármón* meg az egy és három viszonyán. Vagy inkább is-is? De mi a lényeges?

Milyen egyszerű volna, ha a szám pusztán mennyiség lenne. És milyen egysíkú. A gondolat mélységét és magasságát valami más adja. Hamvas Béla a *Sciencia Sacra*ban ír kósza gondolataimra rímelőfelelő, tömény megfogalmazást erről: „végső intellektuális, de már érzékelhető elemi valóság, amely a látható és láthatatlan világokat összeköti”. Vagy később: „az a másra vissza nem vezethető egyszerű elem, amelyben az ember a világ létével közvetlenül kapcsolatba lép”, az, „amit Pythagoras harmóniának, Herakleitos logosznak nevezett – mert a logos szó a többi közt két számnak egymáshoz való viszonyát is kifejezi, vagyis mértéket jelent”. Máshol Hamvas azt mondja az egy és három összefüggéséről: „az Erő – az Egy, a Hatás – a Kettő, az Alak – a Három. A Három minden testi és értelmi valóság alapszáma”.

Más szóval: a három a dinamikus gondolkodás alapformája, tézis–antitézis–szintézis. Alapképlete a genezisnek, amely egybefoglalja annak végtelenjét és teljes ívét. Megszakíthatatlan folyamat és célképzet egyszerre, hiszen a szintézis pillanatának harmóniája új egy-ség, és egyben új tézis. Tudatunk ugyan sokféleképpen tagolhatja – és tagolja is – a lüktető örök folyamatot, az egész azonban benne van a háromban, és viszont: a három az egyben. Ezért olyan kiemelt szerepű, rendszerint szent szám a három a teljességet tükröző mindegyik nagy kultúrában.

A biblikus keresztény égi hierarchia csúcán a Szentháromságot látjuk, megjelenésében késői rokonaként is az őszind Brahma–Visnu–Shiva Trimurtinak vagy az óegyiptomi Oziris–Izisz–Horusz hármasságnak. A gondolati és mitológikus három–egy alapképletnek, „genezisformulának” számtalan analóg változatát találhatjuk mind az emberi kultúra történetében, ágazataiban, dimenziószintjein, mind a természet folyamataiban és formáiban – ha felismerjük a jelenségek mögöttesét. Kissé tovább tallózva a világmagyarázatok és kultuszok történetében: három betű a hindu szent szó, az AUM, és ebben a világképben az élet három minősége a három „guna”, a *tamas*, *rajas* és a *sattva*. Ez a három létminőség analógiaként mint három elem, *sal-*, *sulphur-* és *mercurius*ként neveződik az európai alkímiában, jelképes színük is ugyanaz: fekete, vörös és fehér. Mi itt a keresztény Európában szellem-lélek-test hármáról beszélünk, a régi kínaiak ég-ember-föld tagozódásában látták a világot. A három-sok és három-egy egységek sora folytatható egészen a három legfontosabb

emberi értékig: igaz-jó-szép – az alapképlet mindig ugyanaz, változó formákban, mert változó dimenziókban. Alighanem ezért volt különösen fontos szent száma, meditációs objektuma a pitagoreusoknak a három. Vagyis olyan szellemi katalizátor, amelynek segítségével a meditáló rendezzi szubjektív tartalmait, hogy majd a külső jelenségekben is felismerve a belül átélt megfelelőjét, azt tudatává emelhesse.

A művészeti alkotómunkában ez a megismerési folyamat – nem fogalmi, hanem formai elemekkel végezve – mintegy megkettőződik: előbb az életkörnyezet jelenségvilágával való párbeszéd élményeiben kell megtalálni a „mögöttest”, amely a jelképpé is válhat, majd a fentebb vázolt meditációhoz hasonló módon formát kell adni ennek a felismerésnek. Egyszerűsítve, témánkra és festő magamra is vonatkoztatva: ahhoz, hogy egy festő munkájában érdemben foglalkozhasson a *hármassággal*, a természetben és önmagában is rá-rá kell ismernie mint mögöttes szerkezeti vázra, alapformára. E ráismerés után élhet vele mint kompozíciós móddal. Ha élménye elég erős, egy-egy ilyen felismerés akár tudatos szándék nélkül is alakíthatja a formálás módját, és így készülő művét a művész olyan lényegi valóságelemmel dúsíthatja, amelytől a mű meditációs objektummá válhat, feltéve, hogy „sikerül” az adekvát megformálás is.

A meditáció hasonlít az imára is, hisz mindkettőnek lényege, hogy túlemlen a profánon a teljes megismerés szakralitása felé. Féltréfásan „reggeli imádságnak” szoktam emlegetni egy régi szokásomat, nevezetesen, hogy évekként ezelőtt tavaszon, nyáridőn olykor-olykor hónapokig is azzal kezdem a napot, hogy mielőtt bármibe fogtam volna, rajzeszközökkel kimentem növényeim közé, s egy-két virágot, bokrot vagy levélcsomót lerajzoltam. Többnyire a második, harmadik rajz lett aztán az „Ámen”.

Már a reggeli rajzolgatások során is, anélkül, hogy kerestem volna, rengeteg bujkáló háromszögyszerű formára bukkantam. Úgyszintén más hasonló tanulmányokban, például téli reggelek jégvirágaiban elgyönyörködve, vagy még inkább a tisztán geometrikus világú kristályok épülésének módját vallatva már ecsettel is. Ezek a tanulmányok és a reggeli „röpimák” motívumokként tovább éltek-bujkáltak a festésben. A képsorokban aztán a mögöttes alapformák, természetben rejtett építkezésmódok jelképes sűrítmenyei lettek fő témává.

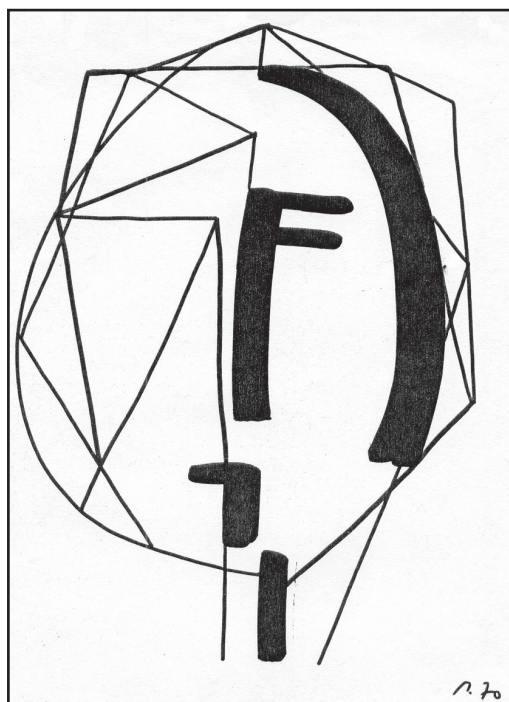
A háromszögyszerűségek és egyéb hármások már csak azért is foglalkoztattak annyiszor, mert a művészi alakítás történetében és mélyebb eszköztárában egyaránt fontos a *három* szerepe. A háromszög kompozíciós alapsémaként közismert, talán leginkább a reneszánsz festészetben. De a zene fő dimenziói is hármak: a frekvencia, az intenzitás és az időtartalom, ezek kombinációiból lesz melódia,

dinamika és hangszín – azaz zene. És ahogyan a skála és spektrum analóg, a festészetnek is három fő plasztikai kategóriája, dimenziója van: a vonal, amely a méretet, mértéket adja, a tónus, amely a sűrűséget jeleníti meg, és a szín, amely mindennek előtt minőség. A festészet kiváltképp térélményeinket formálja és formálja meg: a látottat, vágyottat és elképzeltet, mikor melyiket. A művészet történetében a képek három – topologikus, projektív és perspektivikus – térszerkezetben, illetve ezek kombinációiban kaptak, kapnak testet, és nyújtanak, sugallnak – formai jellegük szerint karakterizálva – mágikus, rituális vagy vitális hatást –, ahogy Herbert Read nevezte az utóbbiakat.

Mennyi mögöttes világépítő hármasságot fedezhetne fel hasonló következtetésekkel egy természettudós vagy matematikus, ha a művészetről való gondolatvázlat ennyi példát kínál. A művészetben ezek a hármas összetevők csak az elemző elme számára mutatkoznak külön is: a műalkotásban mindez szétbonthatatlan szerves egység, új *Egész*, akárcsak a genesis ritmusában kibontakozó lét. Ez a természetes kozmikus evidencia fogalmazódik az emberi tudat lévén sokféleképpen, teljességre irányulóan, tehát szakralitással, alkalmasint teológiai szimbólumként is, például a Szentháromságról szóló tanításban. De megjelenhet költői formában is, ahogyan a kora középkori nahasszénus zsolttár kezdősoraiban olvasható:

„Az univerzum nemzőelve az elsőszülött elme,
második az elsőszülöttnek szétszórt káosza,
harmadik a lélek, ki cselekvésébe fogadta azt.”

Papp Oszkár

„Ma is keresem a világosságot, halálig..”

INTERJÚ GÖRÖG TIBORRAL

Görög Tibor nyugdíjas lelkésszel és feleségével az óbudai lakótelep egyik panellakásában beszélgettem, félúton a Dévai Bíró Mátyás tér terméskő burkolatú, historizáló templomépülete és a Mező utcai puritán téglatemplom között. Ezek voltak Görög Tibor lelkészi szolgálatának utolsó állomásai. Az egyik a „hivatalos”, az Óbudai Evangélikus Egyházközség, ahonnan nyugdíjba ment. A másik, ahol már nyugdíjasként szinte 90 esztendőskoráig rendszeres igehirdetői szolgálatot vállalt, s ahol – reményeségünk szerint – máig otthon van: a csillaghegy-békásmegyeri gyülekezet.

Görög Tibort a földrajzilag Kolozsvártól Saó Paulóig, a szolgálatokat tekintve az püspöki segédlelkészségtől a börtönlelkészségig ívelő életéről kérdeztem: hatásokról, emberekről, hitről és meggyőződésről, egy gazdag és sokszínű lelkészi életút találkozásairól.

Tibor bácsi, a teológuskorod óta eltelt hatvan-hetven évnyi szolgálatod alatt kik lettek számodra mesterré és példaképpé? Ha jól tudom, édesapád is lelkész volt.

Valóban, igen fontos és erőteljes hatása volt életem alakulására annak a meleg családi légkörnek, amelyben felnőttem. Négyen voltunk testvérek, két lánytestvérem mellett egy öcsémet nevelték még fel szüleink. Öcsém Karácsony Sándor köréhez tartozott, s Bonyhádon tanárkodott. Őt a háború végén a bevonuló oroszok rejtélyes körülmények között elvitték. Ha egyáltalán oroszok voltak, mert-

A tiszteletre méltó Béda zsolttára a Mindenek Urához

BABITS MIHÁLY FORDÍTÁSA

Zengd az Egekben-ülőt, a Mennydörgőt, fiatalság!
Légyen az Isten nagy neve minden százakig áldott!
Napkeltétül az Úr erejét dicsérni ne szünj, és
napnyugtáig a himnuszokat zengetni ne fáradj!

Minden nemzeteken föllül van az Isten, egeknek
csillagokat-termő terein túlér koronája.
Trónja magas, de nem ing soha. Istenhez ki hasonló?
Mégis egen s földön szeliden néz a kicsinyekre.

Ő a szegényt s szomorút kalibájából kiemelve
népe dicsői között gazdag bőségbe avatja
s megkönyörülve a meddő asszonyon és az üres ház
csendjén, dús termés boldog csíráival ő áld.

hogy magyarul beszéltek... Édesapánk a Veszprém megyei Tés papja volt, később Nagyvelegre került. Az ő lelkészsége – úgy mondhatnám – még az első hitágazat korszakára esett. Ő és kortársai Istenről prédikáltak, idegen volt tőlük minden „Jézus-túlzás”. Apám olvasott, művelt ember volt, diákként fölfedeztem a könyvtárában Renan Jézus élete című munkáját, de eltette előlem, nem engedte elolvasni.

10-11 évesen Sopronba kerültem a gimnáziumba, hogy aztán 12 esztendő töltsék a városban, a teljes ifjúkoromat. Kitüntetéssel érettségiztem és szigorlatoztam, nem az eszem, hanem a szorgalmam és a sok olvasás miatt. Nagy aszkézissel, szinte önsanyargatóan készültem, tanultam, igyekeztem a legjobb lenni, s már egészen kicsi gyerek koromtól kezdve kerestem az igazságot, elsősorban a Bibliában és sok más könyvben.

Teológusként két professzorom tett rám igazán nagy hatást, mindketten tudósként, tanárként és a személyes találkozásokban is igen fontossá váltak számomra. Az egyikük Karner Károly volt, újszövetséges professzorom a soproni teológián, racionális, modern, komoly ember. Öten-hatan teológusok egy évig bibliaórára jártunk hozzá. Ezek elsősorban lelki alkalmak, beszélgetések voltak, de tanári módszerei is közel álltak hozzám: mindig kérdezett és meghallgatott minket. A másik emberrel, Járosi Andorral rövidebb időt töltöttem együtt, ennek ellenére igen nagy hatással volt rám. Harmadéves teológusként mint cserediák fél évet töltöttem a kolozsvári teológián, Járosi Andort ott mindannyian nagyon szerettük, igazi példakép volt a diákok számára. Baloldali beállítottságú, emberséges tanár és lelkész volt, nagy hatású igehirdető. Állítólag őt is elhurcolták 1945-ben, az utcán állította meg egy 4-5 tagú társaság, de róluk is az a hír járta, hogy magyarul beszéltek. Talán nyilasok lehettek, bár később azt terjesztették, hogy oroszok.

Milyen város volt Sopron ezekben az időkben? A teológián okozott feszültséget, hogy a hallgatók különböző nemzetiségűek voltak?

Nem, ez akkor nem. Talán később, már a háborús években romlott a helyzet, a németekben, német származásúakban megerősödött a nemzeti öntudat. Sopron egyébként meglehetősen jobboldali beállítottságú város volt a harmincas években, talán ennek is az volt az oka, hogy sok német élt a városban, maga Budaker Oszkár, a gyülekezet lelkésze is német származású volt. Érdekes, hogy Kamondy Zoltán történelemtanárunk meg éppen nagy magyar öntudattal, lelkesen szervezte a kirándulásokat, amelyeken magyarózott, népdalokat tanított, s nem ritkán németellenes mondatok is elhangzottak. De azt hiszem, inkább egyéni mentalitás, beállítottság kérdése volt, hogy ki milyen politikai irányzattal szimpatizált, s nem a város szabta meg.

Kortársaid közül kik álltak közel hozzád?

Most is két nevet kell említenem: Farkas Józsefét és Veöreös Imrét. Ők különösen az utolsó évtizedekben váltak fontossá számomra, s lettek társaim a gondolkodásban, beszélgetésekben. Farkas József református lelkész 6-7 évvel idősebb volt nálam, modern gondolkodású, nagyszerű teológus, akitől szintén nagyon sokat tanultam, sokszor fordultam hozzá különböző kérdéseimmel. Veöreös Imrével persze korábban is jó kapcsolatom alakult ki, Kecskemétre az ő utódjaként kerültem. Ő 1958-ban jött föl onnan Budapestre, főtitkárnak választották, az akkor püspöki rangnak számított. Vezetője lett a teológusotthonnak is, de elég hamar mindkét beosztásából kitették, s Kőbányán lett parókus lelkész. Én szinte haláláig rendszeresen fölkerestem, sokat beszélgettünk. Azok közül, akik ebből a generációból még élnek, Benczúr Lászlóval és Ferenczy Zoltánnal váltok szót szívesen. A Deák téren az én szervezésemben most már hat esztendeje működik egy rendszeres találkozója a nyugdíjas lelkészeknek, havi egy alkalom, csupa 70 év feletti ember jár oda, teológiáról, egyházzal beszélgetünk. Ennek a társaságnak is Benczúr László a lelke, még mindig rálátása van az egyház dolgaira. Ferenczy Zoltánnal pedig csaknem heti rendszerességgel találkozunk, minden alkalommal előveszünk valamilyen teológiai témát.

Lelkeszi pályád hol kezdődött?

A teológia elvégzése után 1940-ben Kovács Sándor püspök mellé kerültem segédlelkésznek, de a püspök úr igen sok hivatali munkát adott, sokszor még vasárnapra is. Nagyon hiányzott a gyülekezet, a gyülekezeti munka. Adventre Tordásra helyeztek segédlelkésznek Podhradszky János esperes, későbbi apósom mellé. Itt ismertem meg és szerettem meg leányát, Mártit. A két világháború között a faluban, ahol már a század eleje óta működött a Hangya Szövetkezet, megerősödött a szövetkezeti mozgalom, ennek Podhradszky esperes lett a vezetője. Hitelszövetkezetet meg tejszövetkezetet hoztak létre, s a harmincas évek közepére már saját székházuk is volt. 1938-ban aztán a Hangya Szövetkezet Tordast választotta ki arra, hogy dán példára az ország első Hangya Szövetkezeti Mintafalu legyen. 1941-ben Balassagyarmaton Kardos püspök úr segédlelkésze lettem. Jól éreztem ott magam, a tótok nagyon vallásosak voltak. Apósom nyugdíjba vonulása után visszahívtak Tordásra gyülekezeti lelkésznek. Aztán Kecskemét következett, Veöreös Imre után, majd Óbuda, onnan mentem nyugdíjba.

Mennyire volt kapcsolatod más papokkal, mennyire láttál bele a nagyegyházi viszonyokba?

Tordas közel volt Budapesthez, jól tudtam követni az eseményeket. Később még közelebb kerültem a tűzhöz, mert esperes lettem, először a Fejér-Komáromi egyházmegyében Schulek Tibor után,

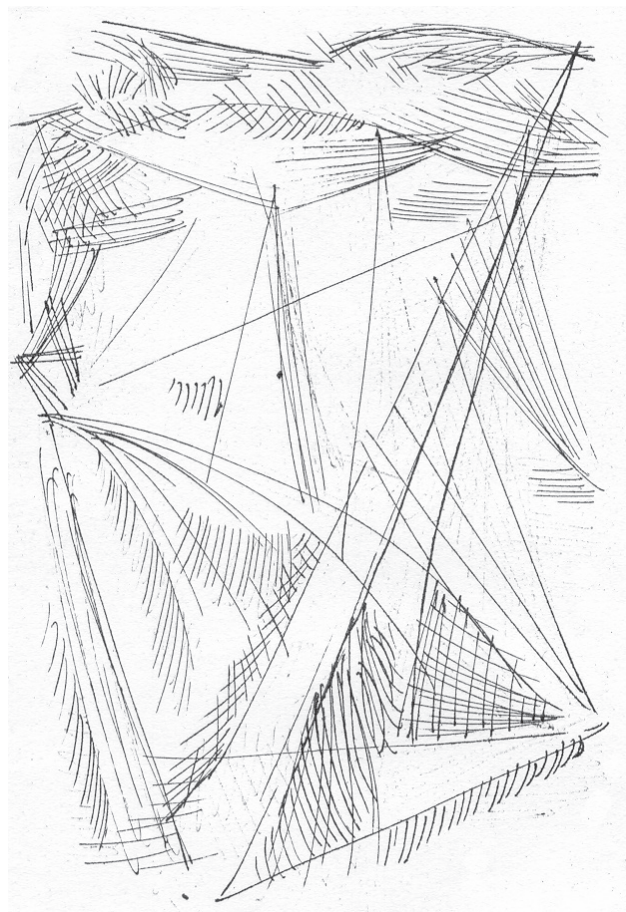
aki lemondott – tulajdonképpen Dezséry László sugalmazására. Én Dezséryt kedveltem még egyetemi lelkészi szolgálata idejéből, kiváló rádiós prédikációkat tartott, s igen népszerű volt Hétvégi jegyzetek című rádiós sorozata is, melyben pedagógiai, közművelődési, szociálpolitikai témákról beszélt. Állítólag elhangzott tőle néhány félig-meddig vallásellenes mondat, de én ilyet soha nem hallottam. Jó kapcsolatban voltunk, egyszer együtt nyaraltunk Bagolyirtáson az ottani evangélikus üdülőben, s megjósoltam a feleségének, hogy püspök lesz belőle. Nem nagyon hitte. Emberséges, érző lélek volt, közvetlen ember, neki még a rendszerre is lehetett megjegyzéseket tenni. Egyszer egy esperesi értekezletre bejött egy furcsa civil ruhás ember, tudtuk, hogy orosz, Dezséry úgy viselkedett, mint a megszeppent tanár, mikor a tanfelügyelő beül az órájára. A hatvanas években aztán ejtették őt.

És Káldy Zoltán? 18 éve, hogy meghalt, a mai teológusgeneráció szinte már nem is hallott róla.

Egészen más személyiség volt, mint Dezséry. Na, ő aztán rendet tartott. Prédikálni megragadóan tudott, igazi karizmatikus igehirdető volt.

De mint hivatalnok, mint egyházi vezető... Uralkodni akart, így aztán borzasztó nehéz volt vele együtt dolgozni, néha túrhetetlenül viselkedett, nem viselte el a kritikát. Az Állami Egyházügyi Hivatal, az ÁÉH félelmetes úr volt abban az időben. Mindig udvariasak voltak, mosolyogtak, de jobb volt velük békességben lenni. Néhányszor megfordultak nálam is Kecskeméten. Egyszer már nagyon megelégteltem mint esperes, meg Káldyval kapcsolatban is voltak panaszaim, ezért bejelentkeztem Nyers Rezsőhöz, aki a Központi Bizottság nagy hatalmú titkára volt, Kádár után következett a rangsorban, s ő volt Kecskemét országgyűlési képviselője. Én mint kecskeméti lelkész és esperes fordultam a város képviselőjéhez, fogadott is engem. Lehet, hogy benyomott valami gombot, s lehallgatták a beszélgetést, nem tudom. Mindenesetre egy héttel később Straub István, akkori ÁÉH-elnökhelyettes kijött az esperesi értekezletre, s előadást tartott arról, hogy az egyháznak is a demokrácia felé kell lépnie, nem lehet diktátor senki a maga közösségében. Máig sincs pontos információm arról, hogy Straub tudott-e a Nyers Rezsővel folytatott beszélgetésemről, de akár igen, akár nem, azt hallottam az ő szájából, amiről szó volt közöttünk. Nyers egyébként igazán érdekes és közvetlen ember. Mikor hazajöttünk Brazíliából, már a rendszerváltás után, bejelentkeztem hozzá, de a megbeszélte időpontban valami elfoglaltsága miatt nem tudott fogadni. Néhány nappal később ő maga jelentkezett a titkárnőjén keresztül, s eljött hozzánk ide, ebbe a lakásba.

Tibor bácsi, azokban az elmélkedéseidben, amelyek odaadtál nekem elolvasásra, írod egy helyütt, hogy az egyház, a papság, a liturgia, az egyházi év...

mind-mind emberi találmány, ezek miatt tilos harcolni, vitatkozni. Ma meg mintha éppen az ellenkezője történe: két nagy vita osztja meg az evangélikus egyházat, az egyik az új liturgiáról, a másik a papok stólaviseléséről. Mit szólna te ezekhez a kérdésekhez?

Igen. Nagyon szomorú, de sokan úgy állnak a liturgia mellé, mintha isteni kijelentés lenne. Pedig csak emberi „találmány”. Én mindig lázadtam ellene, nem tetszett a dolog, merő formalitásnak tűnt: felállni, leülni, énekelni... Lelkészi szolgálomban engem mindig az vezetett, hogy közel akarok kerülni az emberekhez, az volt az elvem: úgy beszéljek, olyan legyen az istentisztelet, hogy a leg-egyszerűbbek is megértsék. Mindig magyaráztam, hogy mi történik, hiszen csak így válik világossá az emberek számára, hogy minek mi az értelme. Nincs szükség arra, hogy cifrázzuk a dolgokat. Én magam különféle liturgikus rendeket is összeállítottam, minden vasárnap rendjét önállóan kidolgoztam, mert nem tetszett az, amit az Agenda előír. Azt tartanám jónak, s magam is elsősorban azt tartottam szem előtt, hogy időnként az első hitágazat legyen a prikoparend alapja, s az évszakokhoz, az univerzum és az emberi élet rendjéhez, fontos eseményeihez igazodjon. Számomra ez az új liturgia teljesen idegen, sokaknak úgy tűnik, mintha a katolikusokhoz akarnánk hasonulni. Az az érzésem, hogy valójában az húzódnak meg a dolgok mélyén, hogy – ha nincs komoly mondanivalója az igehirdetésnek – a mondanivalót helyettesíti az emberi erőlködés.

Tibor bácsi, nyugdíjas éveid sem alakultak egészen szokványosan. Nem sok lelkésznek adatott meg, ami neked: a korábbiaktól teljesen eltérő szintéren legalább olyan fontosat alkotni, mint aktív korban. Brazília és a börtön.

Feleségemmel két évet töltöttünk Saõ Paulóban az ottani magyar gyülekezetben. Az emigránsok között sok a jobboldali, sőt szélsőjobboldali ember. Az ifjúsághoz nagyon közel kerültünk, egészségi okokból azonban két év után hazajöttünk. Bolla Árpádék követtek minket.

A börtön egészen más. Mikor hazajöttünk, körülnéztem, hol is lehetne még szolgálni. Az indítást az az emlék adta, hogy annak idején, még a negyvenes-ötvenes évek fordulóján a sógoromat Aszódon kuláknak nyilvánították, s lecsukták. Egy bírónak, aki nagyon ügyes ember lehetett, szerencsére sikerült kiszabadítania. A sógorom elmesélte, hogy ebben a szörnyű börtönidőszakban egyetlen vigasztalásuk volt: a pap bement vasárnaponként a börtönbe. Ez az emlék megmaradt bennem, s magam is erre adtam a fejemet. Furcsa, de még ma is szinte honvágyam van a börtön után.

Mit gondolsz a büntetésről? Néha nem érzed úgy – ezt ugyanis sok képviselőtársam mondja nekem –, hogy a rabok azt gondolják, aki bemegy hozzájuk a börtönbe, az úgy csodálja-bámulja őket, mint látogató az állatkerti állatokat?

Soha nem éreztem ezt. Ezek az emberek nagyon ki vannak éhezve a beszélgetésre. Ők is, mi is egyformán Istenre szorulunk, s minél nagyobb a bűn, annál nagyobb a kegyelem. Nagyon sok ember kérte, hogy áldjam meg, különösen a tárgyalásuk előtt. Egyetlenegyszer vesztettem el a türelmemet: két tinédzser lány agyonvert, agyonrugdosott egy taxist. Az egyikükkel találkoztam a börtönben, úgy nevetgélt, mintha mi sem történt volna. Én igen dühös lettem, úgy, mint vele, sem előtte, sem utána nem beszéltem senkivel.

Ezek az emberek, akik hosszú éveket töltenek távol a világtól, rendszerint elveszítik a családjukat, a hozzátartozók leírják őket, s eltávolodnak mindentől, ami korábban a külvilághoz kötötte őket. Én mindig azt próbáltam megmutatni nekik: ők is valakik, ők is értenek valamihez, tudnak valamit, van még helyük odakint, s nézzenek bátran az emberek szemébe. Akadt köztük, akinek nyelvet tanítottam, a másikat szintetizátoron játszani, a harmadikat barkácsolni, kinek mire volt szüksége. Sokszor gondolok arra, hogy a bűn nem más, mint közönséges emberi butaság, átgondolatlanság. Nem vesszük észbe, hogy miért és mit csinálunk, s mit kellene másképp csinálnunk. A bűnét senki ne fogja az ördögre, az nincs. Azért kellene könyörögnünk mindnyájunknak, hogy legyünk okosabbak, tudjunk gondolkodni. Előre gondolkodni. Akkor sokkal kevesebb baj és gonoszság lenne a világban.

Donáth László

Isten

Ő áll hitem középpontjában: Az első hitágazat! A Biblián kívül a természettudományi könyvekben, a tévében, a csillagászatban Őt keresem. Szép a lutheri gondolatsor: „Hiszem, hogy Isten teremtett engem minden teremtménnyel együtt. Ő adta testemet, lelket, szememet, fületem és minden tagomat, értelmemet és minden érzékemet, és ezeket most is fenntartja. Ad nekem ruhát és lábbelit, ételt, italt, házat és gazdaságot, feleséget és gyermeket, szántóföldet, barmot és mindenféle jót. Testemet és életemet naponként mindennel bőven ellátja és táplálja. Megoltalmaz minden veszedelem ellen. Megvéd és megőriz minden rossztól. És mindezt csupán atyai, isteni jóvoltából s irgalmasságából cselekszi, és én erre sem érdemes, sem méltó nem vagyok. Mind ezért én neki hálaival és dicsérettel, szolgálattal és engedelmességgel tartozom. Ez így van.”

Istenem, hogy is feledkezhetnék el Rólad?! A lutheri szavak mellett csodálattal tölt el a makro- és mikrokozmosz minden részlete. A csillagok, az univerzum, a gravitáció, az elektromágneses hűrelmélet. Nem értem a „fekete lyukakat”, melyek csillagrendszereket habzsolnak be. A természet félelmetes erőit, a Délkelet-Ázsiában földrengéstől, szökőártól elpusztult ezreket. Tele vagyok miértekkkel, de Jézusunk meghirdette mindeneken túl az Atyát.

A világmindenség célja? – Isten dicsősége?

Kálvinnál ez a vezérlő motívum: az emberi élet célja, igazi értelme, hogy Isten megdicsőüljön általunk. Az egész világ, a teremtés: „theatrum gloriae Dei”, Isten dicsőségének színtere. Ahogy Madách írja:

„Im, a teremtés béfejezve már,
S az Úr mindentől, mit lehelni enged,
Méltó adót szent zsámolyára vár.

[Lucifer:] Aztán mi végre az egész teremtés?
Dicsőségedre írtál költeményt...”

Ma kissé idegenkedve állunk az egykori centrális motívummal szemben. Kérdésünk ismét: mi a végső értelme, „telosza”, csúcsa a világnak. Miről szól az egész, az emberi lét, a kozmosz? Az lenne, hogy Isten meg akar dicsőülni?

Nekem nagyon kedves Heinrich Ott dadogása erről a kérdéstről. Az ember itt a földön, majd *az örök életben is Istenre van utalva*. A Vele való találkozásra, bocsánatra, szeretetre. Istenünket ez dicsőíti: az ember és az egész univerzum igényli, szomjazza Isten érintését, szavát, érlelő sugárzását.

(Részletek Görög Tibor meditációiból)

BABITS MIHÁLY

Reggeli templom

Hadd építék most egy templomot.

Napkeletre nyúl a nagyhajó,
s ha az első napfény ráragyog,
jó.

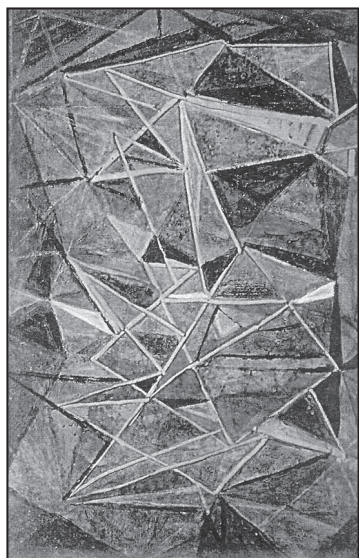
Kívül fehér, mint a tisztaság;
belül tarka, mint a képzelet,
pedig rajta semmi cifraság -
gyermeklelkű épület!

Mélyén, ahol orgonája zeng,
a Szentlélek kék galambja leng.
(Ó Szentlélekisten, adj erőt,
segísd meg a szegény verselőt!)

Közepén a mennyezet falát
kép borítja el:
feltámadás, mennybemenetel
zengi a Fiú diadalát.

Legmesszebb, az oltár szent csucsán
fellegek közt látható
őszfehéren ülve trónusán
Isten, a Mindenható.

S azt hiszem, hogy másról ne legyen
a Háromság neve után szó:
itt ha zárom jámbor énekem,
jó.

Önfeledt szórakozásban

részesül, aki megnézi Spiró György *Koccanás* című darabjának előadását. Önfeledt, tehát sminket, nyakkendőt, személyes napi gondokat, vágyakat, fájdalmakat elfeledtetőt. Egész estés módosult tudatállapot, kockázatok és mellékhatások nélkül. Ezt a fajta feloldozó önfeledtséget nap mint nap másként próbáljuk elérni: ki iszik, ki szív (dohányt vagy egyebet), esetleg álomba zuhanásig bámulja a képdobozt. Így van ez, mióta világ a világ: alkohol, füvek és cirkuszi játékok segítik elviselni „a lét könnyűségét”. Akárhogy is, erre a fenti darab ékes bizonyíték, a jó színház – értsük ezalatt a most Győzike életén tengődő köz számára is szórakoztató, nem agyonszofisztikált darabot – kenterbe veri primitív cirkuszi szórakozásainkat, kiüti a Sztár-boksztot és a Megasztárt.

Az ókori görögök tudtak élni. Tudtak színvalóan szórakozni. Infrastruktúrájuk még azt is biztosította, hogy az ágrólszakadt hajléktalan is ugyanabban a kikapcsolódásban részesüljön, mint az előkelők. A VIP-szekció és a plebs mellett ugyanis a szegények is helyet kaptak a színházban. Belépőjegyüket Periklész korától kezdve az állam fizette. A színi kultúra illetően virágzása kétségkívül „egynyárinak” bizonyult, hiszen már a rómaiak is inkább függtek saját sztárbokszukon, mintsem hogy a magasabb kultúra oltárán áldoztak volna – hacsak nem Plautus ízes-ízléstelen darabjairól volt szó.

Sok összetevője van annak, miért kötünk ki eszténiként mi is inkább a távirányítónál. Hiszen nem kell hozzá a nem olcsó jóval-előre-meg-kell-váltani jegy. Mert csatornák százai a miénk, anytime. Mert nincs cicomamacera, de van mackónadrág, csoki, sör és a (nem)tetszésnyilvánítás szégyent nem ismerő, felemelő szabadsága.

A színházi etikett az ókor óta elkorcsosodott. A közönség – homogenitásából fakadóan – visszafogott. Türelmes, megértő, tapsol, amikor kell, nem kiabál közbe, nem hagyja ott a darabot a közepén. A tiszta visszajelzések, mellyel egy görög sohasem várta meg a felvonás végét – taps versus paradicsom –, mára eltűntek.

Koccanásból kellene több. Ember és színház találkozásából. Kivonulásból, ha nézhetetlenül unalmas a színpadi nemtörténés, és előadást megszakító tapsból, ha igazán kedvünkre valót látunk. Mert ez utóbbi még a Katona modern, illemtudó közönségével is megesett a fenti darab közben. Adott a helyzetkomikum: a Hungária körút egyik kereszteződésénél sorozatkoccanás történik, mely igen különböző karaktereket kényszerít hosszabb

időre egy közösségbe. Hozzájuk csatlakoznak még a helyiek: a közeli pad hajléktalanja, az útszéli panel idős, kukkoló házaspárja (Máthé Erzszi és Kun Vilmos felejthetetlen párosa), két nem túl bonyolult fakabát és az intelligenciában még őket is alulmúló babakocsis fiatalasszony, valamint az arra tévedők: túristák, tüntetők, maffiózók, térítők és bőrfejűek. Felbecsülhetetlen komikumlehetőség. A mindennapok kisszerű nyugjei kerülnek kifigurázásra, s végre felszabadultan nevetünk rajtuk. Önmagunkon.

A színészi alakítások fergetegesek. Nincsenek főszereplők, mivel mindannyian azok. Akkor is játszanak, ha éppen nincsenek reflektorfényben, a néző pedig kapkodhatja a fejét, ha egyetlen poénból sem akar kimaradni. A díszlet tökéletes. Khell Csörsz tervező együttműködése a dramaturg Fodor Gézával varázslat. Az elénekelt társulat olyannyira életszerű, hogy fel sem tűnik: két és fél óra alatt szemernyit sem változik. A darab teljes sötétségben indul, nem látunk semmit a sorozatkoccanás bekövetkeztéből, csak hangok alapján tájékozódunk: itt valami irtó nagy karambol történik. Majd kigyúlnak a fények, és megpillantjuk a Hungária körút melletti stadion jól ismert reflektorait. Otthon vagyunk. Megjelenik előttünk az is, ami valójában ott sincs. A két párhuzamos sáv, ahol az egymásba csúszott gépjárművek rostokolnak, a felüljáró, az útszéli panelek. A négykerekeket két-két egymás mellé tolt ülőalkalmatosság jelképezi. Hogy ez bőr- vagy szakadt szoci fotel, esetleg konyhaszék, az a jármű típusától és gazdájának anyagi helyzetétől függ. Az ötlet, hogy az autók és tartozékaik egyben a „bennük” ülő utasok karakterét is jellemzik, zseniális.

A felvonás befejezése a bravúros előadás méltó végetűdje. A társulat megmerevedik – mintha csak megnyomták volna a video pause gombját –, a fények kigyúlnak a nézőtéren, s a színpadkép a taps alatt, majd annak végeztével sem változik. Meghökkenünk: miért nincs függöny? Itt a vége? Még készülnek valamire? A közönség tétova, nem tudja merre, hogyan tovább. Én is csak azért mozdulok, mert valaki súgja – lesz folytatás!

Briliáns munkáról szólnék, ha Zsámbéki Gábor rendező az egyébként sem túl erős dramaturgiai színt teljesen elengedte volna. Ha megelégedett volna az életkép bemutatásával, és az első felvonás végén megáll. Az önfeledtség-díler azonban pontosan tudja, hogy bent fogja tartani – egyébként is jólnevelt – közönségét még egy órára. Mert olyasmire épített, amibe foggal-körömmel kapaszkodunk, még akkor is, amikor az már rég tartalmát veszített, üres időtöltéssé fajul, ahogy a háromórás Megasztár köztes másfél órája. A felhőtlen időtöltés utáni vágyra.

Donáth Mirjam

Hrabanus Maurus pünkösdi himnusza

BABITS MIHÁLY FORDÍTÁSA

Teremtő Lélek, légy velünk!
Látogasd híveid szívét!
Töltsd malaszttal a kebleket,
melyeknek alkotója vagy.

Te kit Védőnknek mondanak,
s mellénk a magas Ég adott!
Tűz, élő forrás, szeretet!
Te lelkek lelki olaja!

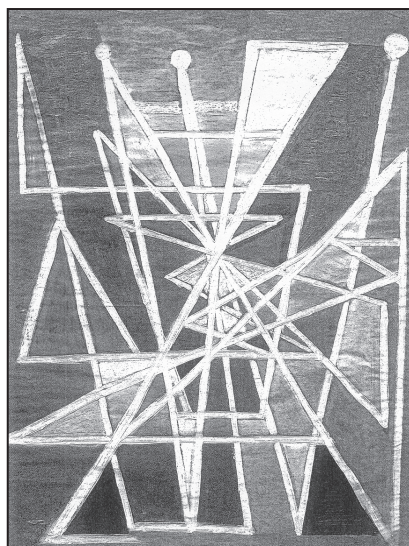
Ajándékkal hétszeres!
Te ujj az Isten jobbkezén!
Te, ki az Atya megígért
szavával áldod torkaink!

Gyűjts fényt érzékeinkbe! Öntsd
szívünkbe szent szerelmedet!
S mi bennünk testi gyöngöseség,
örök erőddel izmosítsd!

Ellenségünket űzzed el!
S a Békét tüstént hozd közel,
előttünk járva, mint vezér!
S kerüljünk mindent, ami árt.

Általad tudjuk az Atyát,
s ismerjük, adjad, a Fiút!
Tebenned higyjük Szellemét
mindakettőnek végtelen.

Ezt teljesítse az Atya,
s vele egylényű Egyfia,
aki veled uralkodik,
óh Lélek, minden századig!

A KERESZTÉNYSÉG KEZDETEI PANNÓNIÁBAN

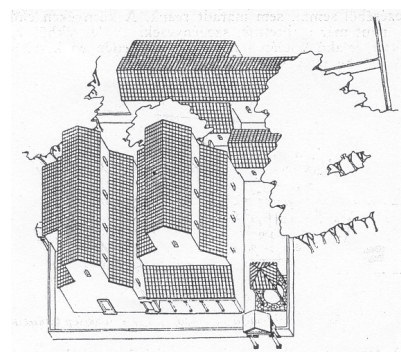
Az üldözések kora

A pannóniai kereszténység kezdetének összefüggései csakis a Római Birodalom vallási életének keretein belül tárgyalhatók. Pannonia provincia területi kiterjedésének vizsgálatakor figyelembe kell vennünk azokat a vidékeket is, amelyek kívül esnek a mai Magyarország határain. Pannónia ugyanis területileg nem csak a mai Dunántúlt jelentette, a tartomány határai ezen jóval túlnyúltak: délen a Dráva és a Száva völgye, nyugaton pedig a mai Burgenland keleti sávja is hozzá tartozott. Legnagyobb részét azonban a későbbi Dunántúl alkotta, amely mintegy felét tette ki a provinciának. Pannónia a birodalom egyik határtartománya volt, amelynek két oldala – északon és keleten – a Duna derékszögben hajló természetes határa ellenére a barbár népek állandó betörésének volt kitéve. Ez az előnytelen geopolitikai helyzet a keresztény eszme pannóniai elterjedését is késleltette, mert míg a keletei vallások a katonaság közvetítésével hamar gyökeret vertek itt, az evangélium eleinte nehezebben talált visszhangra és követőkre a katonaság körében. Feltehetően később és más úton jutottak ide a keresztény tanok.

Kr. u. 212-ben Caracalla császár a birodalom területén minden szabad születésű egyénnek megadta a római polgárjogot, ezzel a hódítók és meghódítottak között ledőltek a jogi válaszfalak. Idővel Róma is csupán eszmei főváros maradt, amelyre ugyan mindvégig tisztelettel tekintettek, de nem onnan irányították a politikát. A határsáv mögöt-

ti nagy főhadiszállásokból új központok alakultak. Így a dunai front mögött – a későbbi magyarországi Szerémségben – Sirmium (Mitrovica), ahová később a császári udvar is áttelepült. A dél-pannóniai Sirmium legendás püspöklistája az apostoli tanítványokig nyúlik vissza. Pannóniában a keresztény misszió konkrét körülményeit és előfeltételét Sirmium vonzerejében kell keresnünk.

Az első pannóniai mártírokra a Valerianus és Decius uralma alatti keresztényüldözések idejéből (250–251) van közvetett bizonyítékunk, amikor is néhány keresztény azt vallja a kihallgatások során, hogy Sirmiumban keresztényként nevelkedett. Néhány pannóniai mártír tehát a pannóniai

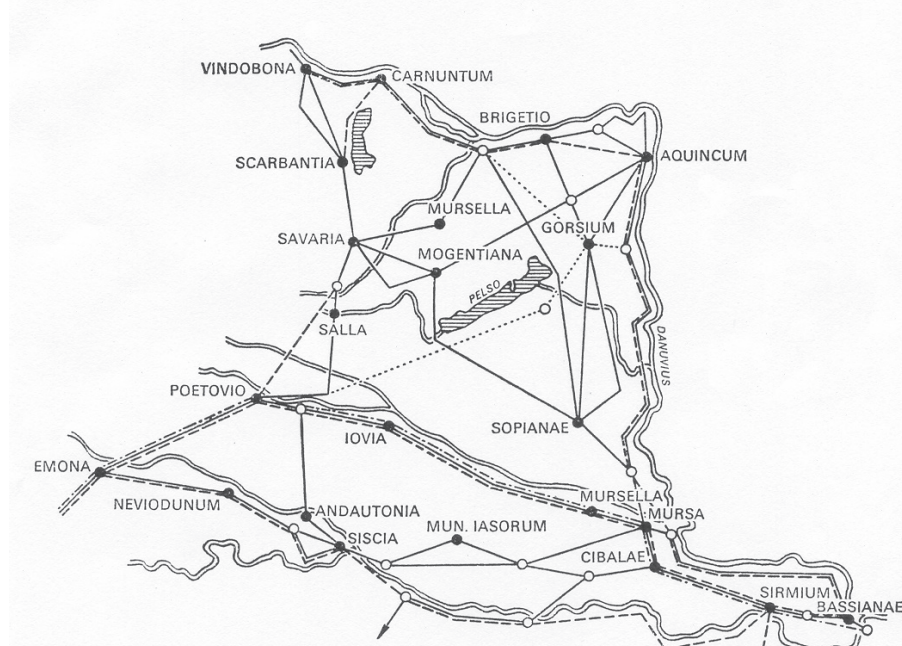

Az aquincumi polgárváros ökeresztény bazilikái (kiásott alapokból rekonstruált rajz)

keresztényeknek már a második generációjához tartozhatott. Az ún. Mártír Aktákban megőrzött nevükből ítélve görögök voltak, vagy görög nyelvű provinciából származtak. A Mártír Aktákat eredetileg római kihallgatási jegyzőkönyvekként készítették a kivégzés indoklásául és a végrehajtás módjára vonatkozóan, később azonban az egyházi írók olvasmányos, kiszínezett és elborzasztó történeteket szerkesztettek belőlük, a hitelesség rovására, történelmi forrásként ezért csak kritikával alkalmazhatók.

A széles körben elterjedt közhiedelemmel szemben ma már történetileg is igazolt tény, hogy az őskeresztények nem voltak állandó üldöztetésnek kitéve illegitim

vallásgyakorlatuk miatt. Ha így lett volna, nem gyarapodhatott volna folyamatosan az ősegyház lélekszáma, nem tudtak volna egyre több püspökséget alapítani, és nagy létszámú zsinatokat tartani az egész birodalmon belül. A római szenátus minden vallással szemben toleráns volt. Néro és Domitianus kegyetlen üldözései egyéni akciók voltak, amelyeket csak a vérszomjas, tudatlan csőcselékre támaszkodva tudtak végrehajtani. Az ugyanis a hallomásból ismert úrvacsora szerzetési igéit emberevésként magyarázta. A római értelmiség ennek természetesen nem adott hitelt, csak a császár istenként való tiszteletének, vagyis a képmása előtti áldozatbemutatásnak

Pannonia provincia a III–IV. század fordulóján

Ókeresztény szarkofág részlete

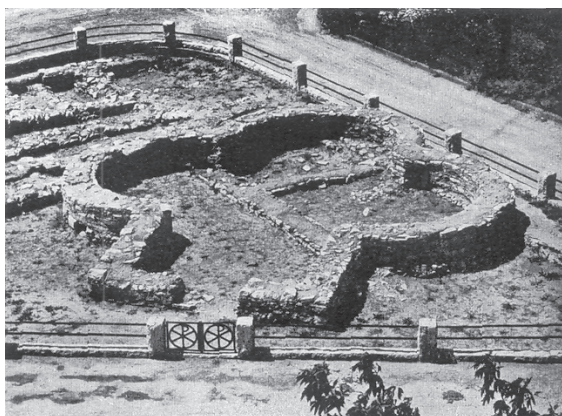
a megtagadását róttá fel a keresztényeknek. Ez ugyanis egy római számára nem vallási hit kérdése volt, hanem kötelező ceremóniális formság a császár születésnapján az uralkodóhoz való hűség bizonyítására.

Ezt megtagadni a hatalom elleni lázadásnak számított, jó bizonyíték erre az ifjabb Plinius levele.

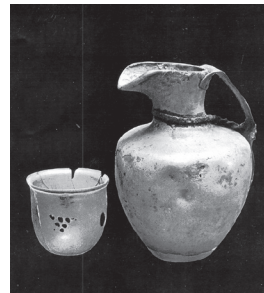
Plinius (Kr. u. 66–113) nagy műveltségű literátus volt, Tacitus barátja, s mint politikus is számottevő személy. Közérdekű levelezését, amely az utókorra maradt, még maga publikálta. Plinius Traianus idejében Bithynia helytartójaként egy peres ügyvel kapcsolatban a keresztények viselkedéséről is beszámolt a császárnak. Azon a vádon kívül, hogy az áldozatbemutatást megtagadják a császár képmása előtt, semmi kevetnivalót nem talált a keresztényekben. Bizonyos napokon összejönnek, Krisztusnak nevezett istenükhöz imádkoznak, közösen és felváltva énekelnek, majd közösen elfogyasztják igénytelen lakomájukat. Plinius szerint meggondolandó, hogy büntessék-e őket. A császár válaszában helyesli, ha az áldozatmegtagadókat megbüntetik, de ne nyomozzanak a keresztények után. Csak konkrét feljelentésere vizsgálják ki az ügyet, névtelen levélre azonban ne reagáljanak, „mert ez a leggyalázatosabb módszer semmiképpen nem méltó korunkhoz”.

Ha a rómaiak nem kedvelték is a keresztényeket, üldözésük sokáig csak esetleges volt, kisebb-nagyobb intenzitással, s főleg a keleti provinciákban helyi jellegű túlkapásokkal, amelyeknek indokai ma már kikutathatatlanok. A szenátus által is jóváhagyott, illetve elrendelt két általános keresztényüldözésnek (250-ben Decius és 302-től a legvéresebbnek Diocletianus idején) sem ismerjük a közvetlen kiváltó okát.

Az évekig tartó üldözés a vége felé már csaknem kizárólag politikai jelleget öltött az egymással viszálykodó „császárutódok” egyeduralomra törő harcaiban. Ekkor már túl sokan voltak a keresztények. Megalkuvás nélküli, elszánt kitartásuk hitük mellett nemcsak a császári tekintélyt, de annak a birodalomnak az alapeszméit is fenyegette, amelyet már az általános gazdasági romlás is ki-

Cella trichora az óbudai Raktár utcában

Sirmelléklet

Diocletianus császár portréja pénzérmén

kezdett. Már a pogány alattvalók is megelégtettek a sok vérontással, mert a belviszályokban számtalan római katona vesztette életét. A vetélytársak közül végül is Constatinus, a későbbi Nagy Konstatin maradt felül. Az általa 313-ban kibocsátott ún. milánói ediktum végre szabad vallásgyakorlást biztosított a keresztényeknek. A rendelet kibocsátása után az egész Római Birodalom területén, így Pannóniában is új egyházi épületeket emeltek. Több mint ezerhét száz év távolából mindezt régészeti-
leg is bizonyítani nehéz, s főképp szerencse dolga. Mégis, van már annyi támpontunk Pannóniának a mi Dunántúlnkat magába foglaló részén, hogy állításunk ne csak feltételezés legyen. Aquincumban, Szombathelyen, Sopronban, Tácon, Fenékpusztán és még jó néhány más helyen sikerült ókeresztény bazilikát feltárni.

Külön csoportot alkotnak a temetőkápolnák, amelyek közül a legkorábbiak az üldözések idején kivégzett mártírok tetemét őrizték. A temetőkápolnák különleges csoportját alkották azok, amelyeknek alaprajza háromlevelű lóherére emlékeztet, ilyen, alapjaiban még ma is látható ún. cella trichorát tártak fel az óbudai Raktár utcában. Egyesek szerint ilyen rejtőzik a pesti Rókus-kápolna alatt is. Pécssett és Alsóhetényben pedig többkaréjos temetőkápolnát tártak fel.

Latin keresztfüggő (ékszerlelet)

Az államvallássá nyilvánított keresztény vallás híveinek temetkezési szokásai is megváltoztak. A hamvasztásos temetkezés teljesen megszűnt, a keresztény sírok szegényesebbek voltak, mint a pogányoké: rendszerint csak egyszerű, téglával burkolt sírgödörök kevés sirmelléklettel – azaz olyan tárggyal, amelyet a sírba helyeztek –, így többnyire csak más körülmény alapján lehet megállapítani, hogy keresztény volt-e az elhunyt. A keresztényeket rendszerint kelet–nyugati irányba fektetve temették. Jellegzetes keresztény sirmelléklet volt a kancsó és pohár együttes előfordulása, az eucharisztia utaló jelképes tárgyként. Elvéve keresztény szarkofágok is felszínre kerültek, rendszerint egy régebbiből faragták át a tehetősebbek számára.

Pamer Nóra

Források

Mócsy András: Pannónia a késő császárkorban. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1975.

Jacob Burchardt: Die Zeit Konstatins des Grossen. Leipzig, 1924.

SZENTHÁROMSÁGI VASÁRNAPOK ISTENTISZTELETI REND

Békásmegyeren (Mező u. 12.):

Június 26., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet:
Orosz Gábor Viktor

Július 3., vasárnap, konfirmáció

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Július 10., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Fülöp Attila

Július 17., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Vári Krisztina

Július 24., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Július 31., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Fülöp Attila

Augusztus 7., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Gálos Ildikó

Augusztus 14., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Augusztus 21., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Fülöp Attila

Augusztus 28., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Vári Krisztina

Szeptember 4., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Fülöp Attila

Szeptember 11., vasárnap, az összegyülekezés napja

10.00 órákor ünnepi és tanévnyitó istentisztelet
igét hirdet: Donáth László

12.00 órákor közös ebéd

14.00 órákor Múlt és jövő – emlékekről és

tervekről a templomszentelés évfordulóján

16.00 órákor vecsernye, igét hirdet: Frenkl Róbert

Szeptember 18., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Gálos Ildikó

Szeptember 25., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Október 2., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Vári Krisztina

Október 9., vasárnap

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

Október 16., vasárnap, az összegyülekezés napja

10.00 órákor istentisztelet, igét hirdet: Donáth László

12.00 órákor közös ebéd

14.00 órákor IKON filmhét – vetítés és beszélgetés

17.00 órákor vecsernye

Az úrvacsorát a hónap 1. és 3. vasárnapján ünnepeljük.

Pilisvörösváron (református templom):

a hónap 2. és 4. vasárnapján 14.00 órákor

V. I K O N F I L M H É T
2005. október 14-16-áig

E számunk megjelenését támogatta
a Nemzeti Civil Alapprogram,
a Nemzeti Kulturális Alapprogram és
a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma.

nka
Nemzeti Kulturális Alapprogram

**GYÜLEKEZETI KIRÁNDULÁS
B Á N K O N**
2005. SZEPTEMBER 2–4-éig,
péntek délutántól vasárnap délutánig

B I B L I A Ó R Á K

Jób könyve

Tanház Donáth László vezetésével
szeptember 14-én, szeptember 28-án és
október 12-én, szerdán 17.00 órákor

Bibliodráma

Muntag Ildikó és Falvay Dóra irányításával

Gyermekcatekézis

Naszályi Márta és Váradai László vezetésével
minden vasárnap 10.00 órákor

Konfirmációi oktatás

Vári Krisztina vezetésével
a hónap 2. és 4. vasárnapján délelőtt 10.00 órákor

Az alkalmak szeptember 11-e után kezdődnek.

**2005. szeptember 11-én
a templom felszentelésének
ötödik évfordulójára emlékezünk**

Szerzőink:

BARTHA ISTVÁN evangélikus lelkész

DEÁK DÁNIEL egyetemi hallgató

DONÁTH LÁSZLÓ evangélikus lelkész

DONÁTH MIRJAM újságíró

GERÉBY GYÖRGY filozófiatörténész, patológus

P. GÁBOR MÓZES történész

PAMER NÓRA régész, építészettörténész

PAPP OSZKÁR festőművész

SCHWEITZER JÓZSEF főrabbi

SZENT-IVÁNYI ILONA unitárius lelkész, vallásdiplomata

E számunkban PAPP OSZKÁR háromszögformái láthatók.

H É T H Á R S

A Csillaghegyi Evangélikus Egyházközség lapja

Felelős szerkesztő: Donáth László lelkész

Szerkesztők: Breuer Katalin felügyelő és Ittész Nóra

A gyülekezet lelkészi munkatársai:

Fülöp Attila segédlelkész, Görög Tibor nyugdíjas lel-

kész, Gálos Ildikó gyülekezeti munkatárs

Cím: 1038 Budapest, Mező u. 12.

Tel/fax: 368-6118, mobil: 06-20-3989-059

E-mail: breuer@axelero.hu

Internetcím: www.hethars.hu

Tördelés: Hartai Krisztina

Nyomtatás: Wesley Kiadó

Adományokat az OTP 11703006 – 20013365
számlaszámra várunk.